

AGORA

JAARGANG 24 – NUMMER 2 – 2008

heilige grond

olympische
steden

TIJDSCHRIFT VOOR SOCIAAL-RUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Heilige grond: Het gebruik van grond is mede afhankelijk van de betekenis die men eraan hecht. Ook zonder een kerk kan grond heilig zijn.

In Den Haag is onlangs een splinternieuw winkelcentrum geopend met alles erop en eraan. Behoeftige consumenten kunnen hier volop shoppen, het lichaam in conditie houden en relaxen in de bioscoop. Een grootstedelijke uitstraling heeft het Spuimarktgebied, waar zowel wereldse winkels als Haagse grandeur te vinden zijn. Bij de herontwikkeling van dit winkelgebied is er bij de inrichting rekening mee gehouden dat consumenten er makkelijk hun weg moeten kunnen vinden. Het moet namelijk voldoende rendement opleveren om de investeringen te rechtvaardigen.

Heiligheid van grond kan winstmaximalisering doorkruisen. Dit is bijvoorbeeld het geval op de plek van het oude C&A-gebouw aan de Grote Marktstraat. Jarenlang konden de medewerkers van de kledingwinkel geen dozen stapelen op één specifieke plaats in de kelder. Hier was een klein muurtje omheen gebouwd ten teken dat de grond als heilig wordt beschouwd. Hier stond tot 1844 de Heilige Arke van de eerste Haagse synagoge. Bij overdracht van de grond is contractueel vastgelegd dat deze grond niet bebouwd mag worden, hoewel er wel overheen mag worden gebouwd. Deze wens is bij de bouw van het C&A-gebouw in 1968 in ere gehouden, al konden de bezoekers van de bovengelige verdiepingen dit niet zien. Tijdens de bouw van de nieuwe winkel is opnieuw rekening gehouden met de heiligheid van de plek, zij het niet meer in de ruimtelijke structuur. Er is nu een gedenksteen in de muur van het gebouw geplaatst.

Volgens AGORA toont het thema Heilige Grond dat niet alleen economische processen verklaren hoe ruimte wordt gebruikt; de betekenis van ruimte is vaak belangrijker dan misschien op het eerste gezicht lijkt.

Olympische Steden: de meeste winnaars en verliezers van het omvangrijkste sportevenement ter wereld zijn geen atleten en worden niet door de wedstrijdresultaten bepaald.

“Het belangrijkste van de Olympische Spelen is niet het overwinnen, maar het deelnemen,” verwoordde Baron de Coubertin, oprichter van de moderne Spelen, het ideaal van de Olympische beweging. Zo dit motto al ooit echt ter harte is genomen, behoort het door miljoenencontracten met sponsors en belangen van televisiemaatschappijen nu definitief tot het verleden. Achter de sportieve competities gaat echter nog een andere wedloop schuil waarbij de Olympische gedachte ver te zoeken is: die tussen steden die het evenement koste wat het kost willen organiseren.

Als gaststad optreden is duur, heel duur. “De Spelen zouden nooit plaatsvinden als het publiek de daadwerkelijke kosten zou kennen,” beweert filmproducent en documentairemaker Mark Saunders in zijn interview met AGORA. Daarmee doelt hij niet alleen op het financiële plaatje, maar ook op de sociaalruimtelijke gevolgen voor met name minder draagkrachtige bewoners van gaststeden. In Beijing moesten de traditionele hutongs wijken voor spectaculaire stadions, in Londen (2012) werd onder het motto van duurzaamheid een particulier sociale woningbouwcomplex onteigend en gesloopt, en in Vancouver (2010) worden daklozen gemaakt, die bovendien verjaagd worden omwille van een esthetisch verantwoord straatbeeld.

Waarvoor worden deze stedelingen geslachtofferd? In een tijd waarin steden internationaal met elkaar concurreren om de investeringen van multinationals en de werkgelegenheid die dat met zich meebrengt, is imago vaak doorslaggevend. De Olympische Spelen zijn in dat verband een uitgelezen kans om een stad te etaleren als wereldstad met onbegrensde mogelijkheden.

Tegelijkertijd maakt de gelegenheid nationale en internationale fondsen vrij voor grootschalige herstructurerings- en infrastructuurprojecten, die zonder de Spelen nooit gerealiseerd zouden kunnen worden, maar de stad langdurig ten goede komen. Een stad als Amsterdam bijvoorbeeld, die in 1928 de organisatie op zich nam, weet steeds weer op nieuwe manieren haar voordeel te doen met het Olympisch Stadion en de omliggende wijk.

Ten slotte is een ander gewenst neveneffect dat de stad op de kaart wordt gezet als toeristische bestemming. Niet alleen tijdens de Spelen, maar liefst ook in de jaren daarna, zoals Barcelona na de Spelen van 1992.

Sneller, hoger, sterker. Jazeker, maar tegen welke prijs? AGORA wil de actualiteit aangrijpen om een minder bekend verhaal over Olympische gaststeden te vertellen.

Naast deze minithema's brengt AGORA ook nog een reguliere variaselectie. Heidi Hanssens duikt in de rapporten van de Verenigde Naties om het dagelijks leven in de Golfstaten te belichten. Dat de bewoners van zogenaamde Vogelaarwijken andere ideeën hebben over herstructurering dan beleidsmakers wordt besproken in de bijdrage van Nienke Visschers en Theo de Bruijn. Tot slot staan Maikel Nouws, Marijn Pekaar en Dirk Teesink stil bij de voordelen die telewerken steden te bieden heeft.

Redactie AGORA

Inhoudsopgave

Heilige Grond

- 04 **Heilige grond**
INLEIDING Bas van Leeuwen & Casper Stelling
- 07 **De juridische en culturele betekenis van grond**
ESSAY Edwin Buitelaar
- 10 **Spektakelarchitectuur: iconisch of ironisch?**
ESSAY Eva Stegmeijer
- 14 **Noordpool opnieuw heilig verklaard**
CASESTUDIE Paul van der Vlis

Olympische Steden

- 17 **China op het Olympische erepodium**
ESSAY Gladys Chong
- 21 **Vancouver 2010 en stedelijke verdringing**
CASESTUDIE Stephanie Sersli
- 25 **Londen 2012: voor iedereen behalve de Londenaren**
INTERVIEW Bas van de Geyn
- 27 **Olympisch Gebied Amsterdam: inspirerend sinds 1928**
CASESTUDIE Hans Karssenbergh

Varia

- 31 **Leven in een oliestaat**
ESSAY Heidi Hanssens
- 35 **Beleving van prachtwijken**
BELEIDSANALYSE Nienke Visschers & Theo de Bruijn
- 38 **Amsterdam-Almere: kansen voor telewerken**
ESSAY Maikel Nouws, Marijn Pekaar & Dirk Teesink
- 41 **Planning en het belang van context**
BOEKRECENSIE Sander Lenferink
- 42 **Democratisering door modernisering?**
SCRIPTIERECENSIE Heidi Hanssens
- 43 **Colofon / Het volgende nummer**

Heilige grond

AUTEURS Bas van Leeuwen & Casper Stelling

FOTOGRAFIE Ryan Greenberg

Grond is meer dan een noodzakelijke basislaag. Los van wat erop staat, heeft grond al vele betekenissen. Een religieuze betekenis ligt het meest voor de hand, maar er zijn vele andere betekenissen denkbaar, zoals culturele, economische, ecologische en emotionele. Hoe heilig is grond? En voor wie?

Heilige grond is een aanduiding die door verschillende veelal religieuze groeperingen wordt gebruikt om een voor hen betekenisvol gebied mee aan te duiden. Vaak is het zo dat dit land deze titel krijgt omdat de oorsprong van de religie zich er bevindt of dat er belangrijke religieuze gebeurtenissen hebben plaatsgevonden. Geloof is echter niet de enige betekenis die aan grond verbonden kan worden. Grond verkrijgt betekenis door het huidige of vroegere eigendom, door gebruik en door beleving, en die drie aspecten worden afgebakend door afspraken tussen mensen. In relatie tot de ruimte ontstaat dan een interessante vraag: Welke expliciete en impliciete 'spelregels' bepalen eigendom, gebruik en beleving van de ruimte en hoe 'heilig' zijn die bepalingen? De discoursbenadering van Maarten Hajer sluit aan bij deze invalshoek. Hij omschrijft een discours als een ensemble van ideeën, concepten en categorieën waarmee betekenis gegeven wordt aan een verschijnsel. Hij illustreert hoe een dode boom kan veranderen in een icoon van milieuvervuiling door de relatie tussen zure regen, al een discours op zich, en de gezondheid van bomen. Als een discours een grote en diverse groep mensen achter zich krijgt, ontstaat een discourscoalitie die het discours in stand houdt. En naarmate het langer bestaat, kan het uitgroeien tot een instituut en zichzelf als het ware tot een feit

verheffen. De heiligheid van grond wordt in die zin bepaald door een dominant discours.

Op deze manier gedefinieerd vormt heilige grond een interpretatiekader voor verschillende ruimtelijke verschijnselen, waaronder de praktijk van ruimtelijke ordening. In een land waar de druk op de ruimte groot is en ruimtelijke ordening een lange traditie kent, is het afwegen van belangen, claims en betekenissen aan de orde van de dag. Eigendom, gebruik en beleving spelen daarom in Nederland een grote rol bij de planologische indeling en herindeling. Een in onbruik geraakte kerk blijkt niet zonder meer inzetbaar voor andere functies. Een voetbalstadion verandert in een tempel waar godenzonen spelen op heilig gras, waardoor het lastig is om het stadion te verplaatsen, mocht dat nodig zijn. Op een hoger schaalniveau is het Groene Hart al bijna een eeuw geleden heilig verklaard. Hoewel de praktijk anders is dan de beleidsnota's, doet dat niets af aan de betekenis, noch aan de rol van die betekenis bij de ontwikkeling van dat gebied.

Economische, emotionele, religieuze en ecologische discourses botsen snel in een klein maar secuur gepland land als Nederland. Belangen worden weliswaar afgewogen, veelal door ze te kwantificeren in kosten-batenanalyses, maar het echt eens worden over wat wel en niet heilig is, zal waarschijnlijk nooit lukken. Toch zijn er plekken die door velen als heilig worden beschouwd, de stad Amsterdam bijvoorbeeld, die een palet aan betekenissen vertegenwoordigt. Dit discours zal hierna verder worden uitgewerkt.

Amsterdam als heilige grond

Steden zijn goud waard. Ze worden bemind door bewoners en bezoekers met uiteenlopende belangen en zijn in die zin heilig. Hoe gaat Nederland om met stedelijke heilige grond en met het Amsterdamse grondgebied in het bijzonder?

Befaamde onderzoekers als Saskia Sassen wijzen ons op de toenemende betekenis van steden in de huidige wereldeconomie. Het zijn plaatsen waar de mondiale economie op lokaal niveau fysiek wordt. Het zijn de centra van waaruit de regie wordt gevoerd over economische activiteiten die op een afstand plaatsvinden van twaalf uur vliegen of twee minuten fietsen.

Het stedelijke woonmilieu blijft onverminderd in trek bij jongeren, ouderen en iedereen daartussenin door het veelzijdige voorzieningenpakket en de stedelijke atmosfeer: 'Stadsluft macht frei!' In een stad heeft iedereen zo zijn eigen plekken waar men veel waarde aan hecht: de goede bakker op de hoek waar het brood altijd net iets verser is, de volkstuin waar de zon iets feller schijnt en waar je even helemaal weg kan zijn, en dat terrasje waar je in de ochtendzon een cappuccino kan drinken voor je aan het werk gaat. Elke gebruiker van de stad stelt zijn eigen eisen, heeft zijn eigen beelden van de stad en dientengevolge ook zijn eigen heilige plekken.

Ondertussen woont meer dan de helft van de wereldbevolking in steden en komt het dus steeds vaker voor dat de heilige plek van de een die van de ander in de weg staat. Ook groeit wereldwijd het toerisme naar steden: steeds meer bezoekers die allemaal hun eigen eisen aan de stad stellen. Passagiers van cruiseschepen die in één dag de heilig verklaarde gebouwen en musea willen zien en op zoek gaan

naar de plekjes uit de onvermijdelijke checklists met titels als *1001 Things you must see before you die*. Backpackers die aan de hand van hun toeristenbijbel naar die ene kroeg gaan waar je voor een leuke prijs het echte Amsterdamse nachtleven kan meemaken. De zakenreiziger die genietend van een frappé op zijn BlackBerry zijn laatste e-mails bekijkt voordat het congres begint. Uit onderzoek van het Amsterdam Toerisme & Congres Bureau blijkt dat bezoekers jaarlijks goed zijn voor een omzet van vijf miljard euro en 48.000 fulltimebanen.

Dit is zomaar een greep uit het palet van betekenissen die de stad heeft voor de economie, de bewoners en de bezoekers. Bij het faciliteren van al deze belangen zijn veel overheden betrokken. In een stad als Amsterdam overlappen de ruimteclaims elkaar en moeten er keuzes worden gemaakt die met al die claims rekening houden. Dit jaar treedt de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) in werking. De nieuwe Wro biedt een nieuw instrumentarium om Nederland ruimtelijk vorm te geven. Gebaseerd op de hoofdlijn van de *Nota Ruimte*, 'decentraal wat kan, centraal wat moet', biedt de nieuwe Wro de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Provinciale Staten, de gemeenteraad en in Amsterdam ook de stadsdelen de kans om een eigen structuurvisie te formuleren. Hierin legt elke bestuurslaag vanuit haar eigen belangen de kern van de ruimtelijke ontwikkelingen en het ruimtelijk beleid vast. Deze structuurvisies hebben een zelfbindend karakter en verhouden zich niet direct hiërarchisch tot elkaar.

Een structuurvisie zal altijd worden opgesteld met de belangen van de kiezers van de betreffende bestuurslaag in gedachten. In de structuurvisie van een stadsdeel kan bijvoorbeeld de nadruk liggen op het tegengaan van andere functies dan wonen om de bewoners tegen overlast van horecavoorzieningen te beschermen. Het is tegelijkertijd voorstelbaar dat in de structuurvisie van de stad wordt ingezoomd op het welvaren van de stad door gebieden van betekenis of intensivering aan te wijzen. Voor elk deel van Amsterdam wordt dan aangegeven wat het bijdraagt aan de stad. De provinciale en de nationale structuurvisies bedienen op hun beurt weer hun eigen electoraat.

Voor de provincie en het rijk blijkt de Amsterdamse grond lang niet altijd heilig. Enerzijds is de bijzondere en waardevolle positie van Amsterdam en haar regio krachtig verwoord in de *Nota Ruimte*, in het bijzonder in het ontwikkelingsbeeld 2040 van de metropoolregio Amsterdam. Anderzijds blijft er de roep om de investeringen meer te spreiden. Willen we werkelijk de verplaatsing van het Centraal Bureau voor de Statistiek naar Heerlen en de Postbank naar Leeuwarden nog eens dunnetjes overdoen, terwijl steeds meer internationale bedrijven, zoals Vodafone en Akzo Nobel, kiezen voor Amsterdam? Beleidsmakers hebben in het verleden via de Selectieve Investeringsregeling actief geprobeerd economische activiteit uit te smeren over heel Nederland ondanks het feit dat het bedrijfsleven bijzonder hecht aan het (hoog) stedelijke milieu.

Bovendien is er decennialang geschreven over een stad zonder inwoners, want wie noemt zich nou Randstedeling? Beleidsmakers merken nu echter toch dat er iets nieuws aan de hand is. Het Ruimtelijk Planbureau concludeerde in haar studie *Vele steden maken nog geen Randstad* (2006) dat "[e]en en ander (...) niet genoeg [lijkt] om te kunnen spreken van de Randstad als een netwerkstad, ook niet in

wording, die functioneert als een integraal geheel. Wel zijn er aanwijzingen dat vanuit alle delen van de Randstad sterkere relaties ontstaan die gericht zijn op de regio Amsterdam. Misschien is deze zich, na ruim een eeuw, opnieuw aan het ontwikkelen tot de onbetwiste metropool van Nederland.”

Iedereen heeft op de een of andere manier baat bij de stukken hoogstedelijke heilige grond in Nederland, maar kan er voorkomen worden dat deze nieuwe constellatie in een patstelling verzandt en uiteindelijk leidt tot ruimtelijk beleid dat eigenlijk niemand wil? En wie behartigt het gedeelde belang van inwoners en de omgeving bij de ontwikkeling van Amsterdam tot welvarend gebied, ook al is dat dan als de onbetwiste metropool van Nederland? Dit kan prima onder de nieuwe Wro mits er een breed gedragen visie is op de ontwikkelingsrichting.

Economische, emotionele, religieuze en ecologische discourses botsen snel in een klein maar secuur gepland land als Nederland.

Het is mooi dat het rijk heeft besloten in te zetten op de stad, maar dat heeft gevolgen voor het beleid op elke bestuurslaag. Het is aan beleidsmakers, politici en academici om zowel in eigen kring als tegenover (andere) overheden duidelijk te maken dat de ontwikkeling van steden van groot belang is voor héél Nederland. Alleen als dat besef aanwezig is, kan het nieuwe ruimtelijke instrumentarium effectief worden ingezet.

De artikelen

In dit inleidende artikel is aan de hand van een voorbeeld het thema heilige grond kort beschouwd binnen de context van het Nederlandse ruimtelijke ordeningsbeleid. In de volgende drie bijdragen wordt hierop aangehaakt. Eerst gaat Edwin Buitelaar verder in op de Nederlandse ruimtelijke ordening en richt zich daarbij op verschillende theoretische perspectieven op grondeigendom. Grond, aldus Buitelaar, is een vereiste voor elke menselijke activiteit en daarom is het eigendom ervan een onderwerp dat in verschillende sociaalwetenschappelijke disciplines aandacht krijgt. Hij beschrijft een economische en een sociologische invalshoek en laat zien hoe deze in de praktijk soms kunnen botsen.

Het tweede artikel gaat in op de fysieke manifestatie van de betekenis van grond. Eva Stegmeijer beschrijft de betekenis van architectuur en onderschrijft in dat verband de visie van Kevin Lynch, die er vanuit gaat dat zogenaamde 'landmarks', of herkenningspunten, een belangrijke rol spelen bij het creëren van de betekenis van een gebied. Men kan daarbij denken aan oude gebouwen, zoals de Dom van Utrecht, maar Stegmeijer richt zich juist op nieuwe landmarks en vraagt zich af of de hedendaagse spektakelarchitectuur nu iconisch of ironisch moet worden genoemd.

De laatste bijdrage over dit thema benadert heilige grond weer op een heel andere manier. Paul van der Vlis nodigt de lezer uit tot een uitstapje naar de Noordpool, de vergeten regio die door de voortschrijdende technologie, klimaatveranderingen en stijgende olieprijs is herontdekt en klaar is om geladen te worden met betekenis. Van der Vlis zet de concurrerende claims uiteen en benadrukt dat de Noordpool misschien wel afgelegen is, maar zeker geen niemandsland. In het huidige (geo)politieke geweld rond de Noordpool dreigen de oorspronkelijke bewoners over het hoofd gezien te worden. Vanuit economisch perspectief is de Noordpool het beloofde land en vanuit ecologisch perspectief is het een instrument, maar voor de Inuit is zij al eeuwenlang heilig.

Bas van Leeuwen (b.vanleeuwen@dro.amsterdam.nl) is planoloog bij de Dienst Ruimtelijke Ordening van de Gemeente Amsterdam. Casper Stelling (r.stelling@fm.ru.nl) is promovendus aan de Faculteit Managementwetenschappen van de Universiteit van Nijmegen. Beiden zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Ritsema van Eck, J. et al. (2006) Vele steden maken nog geen Randstad. Rotterdam, Den Haag: NAi Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- Sassen, S. (2001) The global city: New York, London, Tokyo. Princeton: Princeton University Press.
- Amsterdam Toerisme & Congres Bureau (2008) Amsterdam Bezoekersprofiel 2008. Amsterdam. <www.atcb.nl> Laatst bezocht mei 2008.
- Guy, S. & J. Henneberry (2000) Understanding urban development processes: integrating the economic and the social in property research. Urban Studies 37, 13, pp.2399-2416.
- Hajer, M. (1993) Discourse coalitions and the institutionalisation of practice: the case of acid rain in Great Britain. In: F. Fischer & J. Forester (eds.) The argumentative turn in policy analysis and planning. Durham, London: UCL Press.

De juridische en culturele betekenis van grond

AUTEUR Edwin Buitelaar

FOTOGRAFIE Casper Stelling

De economische en sociale wetenschappen hebben verschillende theoretische invalshoeken op grondeigendom ontwikkeld. Als gevolg daarvan beantwoorden deze disciplines de vraag naar de heiligheid van grond niet op dezelfde manier. In de praktijk van ruimtelijke ordening moet echter met het oog op efficiëntie en rechtvaardigheid met beide perspectieven rekening worden gehouden.

Grondeigendom kan vanuit verschillende theoretische perspectieven benaderd worden. In de neoklassieke economie wordt grond gezien als een productiefactor. In de neo-institutionele economie wordt de aandacht verlegd van de grond zelf naar het (economisch) recht om de grond te gebruiken. Sociologen bezien de rol van grondeigendom daarentegen binnen een culturele context. In dit artikel wordt het economisch en het sociologisch perspectief op grondeigendom uiteengezet. Deze perspectieven sluiten elkaar niet uit, maar kunnen af en toe wel botsen. Met name overheden dienen zich daarvan bewust te zijn.

In Nederland wordt het omslag van vrijwel elk boek over grondbeleid en de werking van de grondmarkten gesierd door een foto van een hoop zand. Daaruit blijkt weinig van de in dit nummer veronderstelde heiligheid van grond, maar het drukt de instrumentele functie des te beter uit. Om te kunnen bouwen is grond nodig. In Nederland zijn we gewend grond op grote schaal en projectmatig gereed te maken voor bebouwing. Een van de redenen om schaalvoordelen te willen behalen is de bodemgesteldheid, vooral in West-Nederland. Zo kan het

gebeuren dat nabij Utrecht een woonwijk van maar liefst dertigduizend woningen wordt gerealiseerd.

In het verleden werd de grondontwikkeling primair door gemeenten gedaan. Hierdoor is in Nederland een scheiding ontstaan tussen grond- en vastgoedontwikkeling die veel van de ons omringende landen vreemd is. Van oudsher ontwikkelde de gemeente alle grond om die vervolgens uit te geven aan een bouwer, ontwikkelaar of een woningcorporatie. Tegenwoordig hebben zij daarbij gezelschap gekregen van private partijen, waardoor het strikte onderscheid tussen grond- en vastgoedontwikkeling vervaagd is.

Grondeigendom is niet alleen een middel om te kunnen bouwen. Het kan ook een doel op zich zijn.

Wie hem dan ook ontwikkelt, grond is hoe dan ook nodig om huizen, winkels, bedrijven en kantoren te bouwen. Sterker nog: voor alle menselijke activiteiten is grond een onmisbaar podium. Daarom wordt grond in de neoklassieke economie beschouwd als een productiefactor, zoals dat traditioneel ook geldt voor kapitaal en arbeid. In de vorige eeuw groeide in de sociale wetenschappen echter de aandacht voor instituties. Hier worden twee benaderingen belicht: de neo-institutionele economische benadering, die licht afwijkt van de neoklassieke benadering, maar veel kernpunten deelt, en de sociologisch institutionele benadering, die aanzienlijk van het traditionele perspectief afwijkt.

Grond als vereiste voor ontwikkeling.

Neo-institutioneel economisch perspectief

Met betrekking tot grond is in de (nieuwe) institutionele stroming binnen de mainstream economie vooral de eigendomsrechtenbenadering interessant. Deze benadering is in 1960 geïntroduceerd in het artikel *The Problem of Social Cost* van de Britse econoom Ronald Coase, die in 1991 de Nobelprijs voor de Economie zou ontvangen. In dit artikel maakt hij aannemelijk dat door de aanwezigheid van transactiekosten de afbakening van eigendomsrechten essentieel is. Transactiekosten zijn de kosten die partijen maken voor, tijdens en na een uitruil van middelen, in dit geval bij het verwerven van grond. Hierbij moet – los van de kosten van de grond zelf – onder meer gedacht worden aan notariskosten, zoekkosten en taxatiekosten: de kosten die gemaakt worden omdat er onzekerheid bestaat. Coase presenteert een gedachte-experiment waarin er geen onzekerheid is en er geen transactiekosten bestaan. Hij beredeneert dat wanneer het geen geld, tijd of moeite zou kosten om bijvoorbeeld tot een oplossing te komen voor de geurhinder van een fabriek voor een woonwijk, de uitkomst vanzelf economisch optimaal zou zijn. De partijen die onderhandelen beschikken immers over alle informatie: er is geen onzekerheid. Het enige wat telt, is wie bereid is het meest te betalen: de gehinderde of de veroorzaker van de hinder. Juist omdat deze optimale situatie nooit zal bestaan, is het van belang om duidelijk af te bakenen wie wat mag. Bij aanwezigheid van transactiekosten vergemakkelijken eigendomsrechten het economisch verkeer. Meer algemeen geldt binnen de eigendomsrechtenliteratuur de basisaanname dat het niet zozeer de grond is die economische

betekenis heeft, maar het recht – het eigendomsrecht – om die grond te gebruiken. Het eigendomsrecht regelt niet de relatie tussen de eigenaar en de grond, maar die tussen de eigenaar en ieder ander met betrekking tot de grond. Een recht geldt alleen maar als het door de samenleving als zodanig wordt erkend.

We verhandelen dus geen grond, maar de rechten op grond. Het denken in deze termen zorgt ervoor dat we veel preciezer kunnen spreken over het deel van de grond dat we mogen gebruiken en hoe. Op grondeigendom kunnen bijvoorbeeld persoonsrechtelijke beperkingen rusten, zoals een huurrecht, of zakenrechtelijke beperkingen, zoals erfpacht. De afbakening van de rechten op grond bepaalt voor een belangrijk deel de waarde van die grond en daarmee de prijs. Huurrechten hebben bijvoorbeeld een dempend effect op de waarde van het eigendomsrecht.

Ook publiekrechtelijke beperkingen, zoals voortvloeiend uit een bestemmingsplan, bakenen het eigendomsrecht af en hebben daardoor grote invloed op grondwaarden en grondprijzen. Het verschil tussen agrarische grondprijzen en grondprijzen voor een (toekomstige) stedelijke functie illustreert dit. Bij uitleglocaties is er een behoorlijk verschil tussen de agrarische gebruikswaarde en de waarde bij toekomstig gebruik. Gemiddeld is de prijs voor agrarische grond met blijvend agrarisch gebruik vijf tot acht maal lager dan die voor ruwe bouwgrond: grond in agrarisch gebruik met de mogelijkheid tot bebouwing. Uiteindelijk wordt er voor bouwrijpe grond op woningbouwlocaties gemiddeld zestig tot vijfenzeventig keer zoveel betaald als voor landbouwgrond.

Sociologisch perspectief

Vanuit economisch-institutioneel perspectief gezien heeft grondeigendom vooral een instrumentele functie, namelijk het vergemakkelijken van het economisch verkeer. De betekenis van grondeigendom gaat echter verder dan de instrumentele waarde voor het realiseren van allerlei ruimtelijke functies. Meer algemeen kan over instituties gesteld worden dat ze een culturele betekenis hebben: ze dienen waarden niet alleen, ze belichamen ze ook. Grondeigendom is niet alleen een noodzakelijke voorwaarde of een middel om te kunnen bouwen, maar kan ook een doel op zich zijn.

De betekenis van grondeigendom is cultuurgebonden, wat niet wil zeggen dat het hebben van grond geen instrumentele betekenis kan hebben. Instrumentaliteit kan sociaal zelfs zeer gewaardeerd worden, zoals in Nederland. Volgens Teijmant (1988) neemt grondeigendom geen belangrijke plaats in in het Nederlandse cultuurpatroon. Vaak wordt hierbij de eeuwenoude strijd tegen het water als verklaring aangevoerd voor het feit dat grond als gebruiksvoorwerp wordt behandeld. De ervaring met het maken van grond, zoals bij de droogleggingen in West-Nederland en de vorming van Flevoland, zorgt ervoor dat we er niet heel voorzichtig mee omgaan. Grond is immers te produceren en eigendom over een niet-schaars goed heeft minder economische en maatschappelijke waarde.

In veel andere landen ligt het bezitten van grond aanzienlijk gevoeliger. Daar is grond – met name grondeigendom – heilig. Een voorbeeld van een westers land waar grondeigendom van groot belang is, is Amerika. Onder de welluidende titel *Fighting over land: America's legacy... America's future* (1999) koppelt Jacobs de huidige manier van ruimtelijke ordening en het overheidsingrijpen aan Amerika's oorsprong. De kolonisatie van Noord-Amerika ging gepaard met het verkrijgen van stukken grond, vaak in een omvang die in Europa ondenkbaar was. Privaat grondeigendom is daardoor een van de fundamenteën van de Amerikaanse samenleving, en publieke interventie wordt met argusogen bekeken.

In Groot-Brittannië was het hebben van privaat eigendom met name in de tijd van Margaret Thatcher (1979-1990) een ideologische kwestie. Huurders van gemeentelijke woningen kregen het recht hun huis te kopen om zo de door Thatcher zo gewenste 'property-owning democracy' te realiseren.

Ook in veel niet-westerse landen is grondeigendom maatschappelijk beladen. Het vormt met grote regelmaat de oorzaak of de aanleiding van conflicten. Het conflict tussen de Israël en Palestina is hier waarschijnlijk het bekendste voorbeeld van, maar ook de recente onlusten in Kenia voeren terug tot een eigendomsconflict.

Botsende perspectieven

De maatschappelijke betekenis van grondeigendom en de instrumentele visie daarop kunnen botsen. In de ruimtelijke ordening gebeurt dat met enige regelmaat. Als de maatschappelijke betekenis van grond onvoldoende wordt onderkend, kan er verzet ontstaan. In een recent onderzoek dat ik samen met Arno Segeren en Pia Kronberger uitvoerde naar de relatie tussen stedelijke transformatie en grondeigendom wordt een aantal praktijkvoorbeelden besproken waarin particulieren hun grond ondanks het vooruitzicht op een ruime schadeloosstelling niet

wilden verkopen. In Nederland heeft grondeigendom dan weliswaar een geringe culturele betekenis, voor individuen kan een woning of een stuk grond een belangrijk deel van hun identiteit vormen. Wat in deze voorbeelden opvalt, is dat gemeenten grondeigendom vrijwel uitsluitend als belemmerend beschouwen voor hun eigen doelstellingen. De traditie van actief grondbeleid zal hier in belangrijke mate debet aan zijn.

In het kader van een 'hoger' publiek belang ontkomt de overheid er vaak niet aan om privaat eigendom van ondergeschikt belang te verklaren. Soms lijkt het echter beter als gemeenten eigendomsverhoudingen respecteren, zeker in bestaand stedelijk gebied met versnipperd grondeigendom. Bij uitbreidingslocaties is het eenvoudiger om bij grondverwerving de plankeuzes te volgen, maar bij stedelijke transformatie ligt het omgekeerde meer voor de hand. In ons onderzoek noemden we dit 'eigendomsgevoelig plannen'. Dit kan betekenen dat de grenzen van een plan worden aangepast of dat bepaalde percelen in het plan worden ingepast, maar ook dat privaat en particulier initiatief wordt gestimuleerd. Dit kan de kosten van transformatie beperken en zo de voortgang bevorderen. Bovendien doet het recht aan een van de centrale instituties in ons rechtssysteem: privaat eigendom.

Edwin Buitelaar (buitelaar@rpb.nl) is senior onderzoeker bij het Ruimtelijk Planbureau en houdt zich bezig met onderzoek naar grondbeleid en grondmarkten in relatie tot woningbouw en stedelijke transformatie.

Literatuurselectie

- Bromley, D. W. (1991) *Environment and economy: property rights and public policy*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Buitelaar, E., A. Lagendijk & W. Jacobs (2007) *A theory of institutional change: illustrated by Dutch city-provinces and Dutch land policy*. *Environment and Planning A*, pp.891-908.
- Buitelaar, E., A. Segeren & P. Kronberger (2008) *Stedelijke transformatie en grondeigendom*. Rotterdam, Den Haag: NAI Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- Coase, R. H. (1960) *The problem of social cost*. *Journal of Law and Economics*, pp.1-44.
- Demsetz, H. (1967) *Toward a theory of property rights*. *The American Economic Review*, pp.347-359.
- Jacobs, H. M. (1999) *Fighting over land: America's legacy...America's future*. *Journal of the American Planning Association* 2, pp.141-149.
- Needham, B. (1995) *De gronden van ons bestaan*. Inaugurele rede. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Segeren, A. (2007) *De grondmarkt voor woningbouwlocaties: belangen en strategieën van grondeigenaren*. Rotterdam, Den Haag: NAI Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- Teijmant, I. (1988) *Grondeigendom in ons cultuurpatroon*. *Sociologische Gids* 5, pp.302-319.

Spektakelarchitectuur: iconisch of ironisch?

AUTEUR Eva Stegmeijer

FOTOGRAFIE Thomas Schoch & Eva Stegmeijer

De stadspromotor van Dallas (Texas) vertelde dat de stad straks als enige ter wereld niet een, maar drie bruggen van 'starchitect' Santiago Calatrava zou hebben. De teleurstelling was groot toen ze gewezen werd op de bruggen in de Haarlemmermeer. Over de zin en onzin van de wereldwijd oprukkende spektakelarchitectuur.

Je kunt er sinds 'Bilbao' eigenlijk niet meer omheen: spectaculaire onorthodoxe gebouwen ontworpen door architecten als Santiago Calatrava (1951), Frank Gehry (1929) en Daniel Liebeskind (1946). Iconische architectuur zet niet alleen complete steden op de kaart, het heeft ook van sommige architecten regelrechte beroemdheden gemaakt. In vrijwel elke zichzelf respecterende stad schieten de opvallend expressieve en soms zelfs shockerende gebouwen als paddestoelen uit de grond. Architectuur wordt ingezet als middel om van steden toeristische trekpleisters te maken, een buurt of stad identiteit te verschaffen, wijken een 'makeover' te geven en bedrijvigheid en investeringen aan te trekken. Ook in de commerciële sector wordt van dit type bouw gebruikgemaakt, bijvoorbeeld om een zekere bedrijfscultuur en –strategie tot uitdrukking te brengen. Dit is slechts een greep uit de vele functies die tegenwoordig door academici, ondernemers en beleidsmakers aan iconische architectuur toegekend worden. Een gouden concept zou je zeggen, maar wat houdt het eigenlijk in?

In dit artikel wordt ingegaan op de symbolische waarde die aan

architectuur wordt toegekend, op het gebouw als betekenisverschaffer, als vorm of verlengstuk van heilige grond, en daarbij zullen verschillende praktijkvoorbeelden de revue passeren. Bovendien zal er stil worden gestaan bij de meer fundamentele vragen die deze vorm van bebouwing oproept.

Iconisch, wat is dat?

Labels als symbolisch, iconisch en signatuur worden te pas en te onpas gebruikt om architectuur mee te duiden. Het abstracte karakter van deze termen maakt het echter lastig om grip te krijgen op wat er precies mee bedoeld wordt. Een bijkomstig probleem is dat bij het beschrijven van architectuur een esthetisch oordeel vrijwel onvermijdelijk is, waardoor dit een essentieel onderdeel van dit soort labels blijkt te zijn. Wanneer wetenschappelijke en vakliteratuur wordt geraadpleegd, blijken strikte definities moeilijk te vinden. Wat in ieder geval duidelijk is, is dat het om gebouwen met een extra lading of betekenis gaat. De term die in dit opzicht het duidelijkst is, is 'landmark', zoals Kevin Lynch die begin jaren zestig definieerde. Een landmark is een opvallend gebouw dat je zou gebruiken in een routebeschrijving: "bij de kerk links," of: "na de ophaalbrug rechtsaf." Het is een oriëntatiepunt, een letterlijk bakken op je zogenaamde mentale kaart. Het hoeft echter geen symbolische betekenis te hebben, en daarin schuilt een belangrijk verschil tussen een landmark en iconische architectuur, die symboliek juist als essentiële eigenschap heeft.

In recent werk op dit gebied worden twee belangrijke kenmerken onderscheiden die maken dat een gebouw als iconisch gezien wordt. Ten eerste dient er een zekere mate van beroemdheid of bekendheid te zijn. Deze faam kan de architect zelf betreffen: de architect als icoon. Een gebouw dat door Rem Koolhaas ontworpen is, zal onvermijdelijk aandacht trekken, ongeacht het ontwerp. Het gebouw is dan een verlengde van de beroemde architect, ook wel 'starchitect' genoemd, die als excentrieke kosmopoliet door de pers en het publiek als (pop)ster benaderd wordt. De faam kan echter ook gebaseerd zijn op het imago van het gebouw zelf: het gebouw als icoon. Vrijwel iedereen, of men nu wel of niet in New York is geweest, zal onmiddellijk een beeld voor ogen krijgen wanneer het Empire State Building of het Chrysler Building genoemd wordt, terwijl weinigen de namen van de architecten zullen kunnen noemen. In Nederland is bijvoorbeeld de architect van de Rotterdamse Euromast, Hugh Maaskant, bij het grote publiek vrijwel onbekend. Uiteraard is er vaak van een zekere wisselwerking sprake tussen de bekendheid van de architect en de faam van het gebouw. In dit verband wordt ook wel van 'signature architects' gesproken: architecten die hun stempel op het gebouw drukken door middel van unieke kenmerken, die ze in verschillende bouwwerken laten terugkeren. Zodoende zetten ze als het ware hun handtekening. Dit is ontegenzeggelijk het geval bij Frank Gehry, wiens stijl vereenzelvigd wordt met gebouwen als het Guggenheim Museum in Bilbao en de Walt Disney Concert Hall in Los Angeles.

Het tweede kenmerk dat bepalend is voor het iconische karakter van architectuur heeft te maken met symboliek en het esthetische oordeel dat het gebouw oproept. Hoewel dit laatste subjectief is, kan worden gesteld dat een iconisch gebouw een zekere betekenis in zich draagt, symbolische codes die doelbewust in het gebouw worden verwerkt. Dit type bouwwerk doet meer dan het simpelweg huisvesten van een gebruiker, en het is ook meer dan een opvallende zinnenprikkende vorm. Een iconisch gebouw is een symbolisch statement, een uitdrukking van diepere waarden die voorbijgaan aan vorm en functie. Dit leidt tot de vraag waar zulke gebouwen precies symbool voor staan en wie deze symbolische waarde creëert en ervaart.

Een gebouw van Rem Koolhaas trekt, nog los van het ontwerp, onvermijdelijk de aandacht.

Symbool van wat, voor wie en waarom?

De opkomst van de iconische architectuur wordt door een aantal academici in verband gebracht met dieperliggende maatschappelijke processen als ontkerkelijking en globalisering. Lange tijd zijn religie en de natiestaat bepalend geweest in zaken als zingeving, beeldvorming en de creatie van iconen. Vraag iemand om 'grootse' bouwwerken van voor 1950 aan te wijzen en diegene zal enerzijds voornamelijk religieuze gebouwen noemen, zoals kerken, kathedraalen en moskeeën. Nederlandse voorbeelden zijn de Dom van Utrecht

Frank Gehry's Walt Disney Concert Hall in Los Angeles.

en de Sint-Janskathedraal in Den Bosch. Anderzijds zal men denken aan architectuur binnen het politiek-bestuurlijke domein, zoals parlamentsgebouwen, paleizen en nationale monumenten. Sprekende voorbeelden daarvan zijn het Paleis op de Dam in Amsterdam en het Binnenhof in Den Haag.

Tegenwoordig zijn het veeleer commerciële gebouwen, zoals hoofdkantoren van multinationals, die wat betreft opvallende architectuur de beeldvorming beheersen. Er wordt zelfs beweerd dat dit soort gebouwen door toenemende globalisering en de uitkristallisering van het kapitalisme sinds de tweede helft van de twintigste eeuw de rol van monumenten zijn gaan overnemen. Waar in de Verenigde Staten de overheid met weinig succes nationale monumenten tracht te creëren, belichaamde het World Trade Center moeiteloos maatschappelijke waarden als commercie, vooruitgang en vrijheid, zij het laatste vooral 'postuum'. Het verlies van belang van de natiestaat in politiek, economisch en ideologisch opzicht en secularisatie zouden een vacuüm in betekenisverlening en macht hebben veroorzaakt, wat de 'kapitalistische klasse' dankbaar heeft aangegrepen om in plaats daarvan de consumptiecultuur te promoten.

Dit is zonder meer een interessante visie. Een genuanceerde analyse voert hier te ver, maar wat wel gesteld kan worden, is dat hedendaagse iconische architectuur in het Westen zelden nog een uitdrukking is van nationalistische of religieuze waarden. Er kunnen daarentegen verschillende andere symbolische waarden worden onderscheiden. Op een aantal daarvan zal kort worden ingegaan. Allereerst is er 'corporate architecture', wat vertaald kan worden als symbolisch commercieel vastgoed of bedrijfspanden. Een gebouw kan fungeren als visitekaartje voor het publiek en ook voor de eigen werknemers. Een gebouw kan zo bijdragen aan de vorming van de bedrijfscultuur of -identiteit en heeft dan een soort totemfunctie: het brengt werknemers zowel fysiek als in een collectieve identiteit bijeen. Als zodanig kan architectuur dus dienen als intern en extern 'beheersmiddel'. In het laatste geval fungeert het gebouw als uitdrukking van de producten of de strategie van de organisatie en zal de symbolische functie van – meestal – het hoofdkantoor expliciet vermeld worden in de externe bedrijfscommunicatie, vooral

Hoofdkantoor van InterActivCorp in Chelsea, New York, van architect Frank Gehry.

in het promotiemateriaal en in de persvoorlichting.

Op de website van Bank of America wordt het milieuvriendelijke karakter van het nieuwe kantoor in Manhattan breed uitgemeten. Het zal een van de eerste wolkenkrabbers zijn die voldoen aan de strenge eisen van het 'green building'-waarmerk. Bank of America meent dat "de gezondheid van het bedrijf afhankelijk is van de gezondheid van de samenleving." En aangezien "ieder aspect van onze bedrijfsactiviteiten het milieu potentieel beïnvloedt, garanderen we dat we milieubeleid op elk niveau van onze bedrijfsvoering integreren." De wolkenkrabber moet deze strategie uitstralen en daarnaast uiteraard bijdragen aan een gunstig publiek imago van de bank.

In het geval van het nieuwe hoofdkantoor van mediabedrijf InterActivCorp in New York is zowel de interne als de externe symboliek op de website terug te vinden. Zo wordt de binnenhuisarchitectuur omschreven met steekwoorden als samenkomen, samenwerken en wisselwerking. De totemfunctie is hier overduidelijk. Daarnaast moet het gebouw de missie van het bedrijf uitstralen: "het dagelijks leven gemakkelijker, productiever, bevredigender en leuker maken." Het hoofdkantoor, ontworpen door Frank Gehry, wordt daarbij gepresenteerd als een bijdrage aan en bevestiging van het creatieve karakter van Chelsea, een wijk met talloze galerieën.

Een prestigieus gebouw kan behalve een beheersmiddel ook simpelweg de expressie zijn van ondernemerstrots, bijvoorbeeld van een directeur die ook op architectonisch of cultureel gebied naam wil maken. In Nederland kan men denken aan Dirk Scheringa, bestuursvoorzitter van de DSB bank en eigenaar en voorzitter van profvoetbalclub AZ, met zijn voetbalstadion en het Scheringa

Museum voor Realisme. In dergelijke gevallen kan architectuur gezien worden als een statussymbool, als reputatieversterkend en als uitdrukking van vermogen en goede smaak.

De kracht van symbolische architectuur wordt niet alleen in de commerciële sector gebruikt, maar ook in het publieke domein aangewend. De laatste decennia worden gebouwen met maatschappelijke en culturele functies steeds vaker spectaculair vormgegeven. Een trendsetter in dit opzicht is het beroemde operagebouw in Sydney van de Deen Jørn Utzon (1918). Er zijn verschillende redenen om voor deze vaak zeer kostbare ontwerpen te kiezen. Veelal worden expressieve gebouwen ingezet als stadsvernieuwingstrategie om vooruitgang en lokale trots te symboliseren. Men probeert met behulp van een opvallend gebouw de bekendheid van de wijk of de stad te vergroten en het imago te verbeteren. Er liggen bovendien economische motieven aan ten grondslag. Een architectonisch icoon binnen de stadsgrenzen kan namelijk zeer gunstig werken op de bezoekersaantallen. Niet alleen toeristen, maar bijvoorbeeld ook congresbezoekers kunnen ermee worden gelokt, wat toeristenbelasting en inkomsten voor de lokale horeca en detailhandel oplevert. Opvallende gebouwen worden doelbewust ingezet bij city marketing, zeker in steden die voor hun inkomsten sterk afhankelijk zijn van lokale belastingen, zoals in de Verenigde Staten.

De invloed van architectuur op economische bedrijvigheid wordt in de literatuur 'het Bilbao-effect' genoemd: een vergeten en afgelegen gebied kan met behulp van een spectaculair gebouw plotsklaps een internationaal toeristenoord worden, zoals door het Guggenheim Museum met Bilbao gebeurde. Het lijkt een ideale strategie

Het is de vraag of de immense bouwkosten, die grotendeels door de lokale gemeenschap worden opgebracht, wel te rechtvaardigen zijn.

voor beleidsmakers over de gehele wereld, maar dat geeft direct te denken. Hoeveel Bilbao's kan de toeristenmarkt aan voordat ze verzadigd is?

Duidelijk is echter dat opvallende ontwerpen bij de toekenning van grote bouwopdrachten in het voordeel zijn. Het is een zichzelf versterkend proces. Projectontwikkelaars en lokale politici eisen de 'wow-factor', bij voorkeur geleverd door een starchitect, zodat bekendheid en media-aandacht gegarandeerd zijn. Daarmee kan het benodigde kapitaal bijeengebracht worden, of het nu om fondsenwerving in de Verenigde Staten gaat of om subsidies in Europa. Architecten leveren op hun beurt spektakel, controversie en risicovolle ontwerpen om daarmee hun eigen bekendheid te onderhouden en grote opdrachten binnen te slepen.

Keerzijde

Onder architecten en architectuurcritici is er veel kritiek op het fenomeen iconische architectuur. Velen vinden dit soort gebouwen onnodig imponerend, pompeus en om aandacht schreeuwend, terwijl daadwerkelijke inhoud, een doel of betekenis ontbreekt. Door dit gebrek aan programma zou de vormgeving slechts oppervlakkig de aandacht trekken, maar die niet vast kunnen houden. Een veelgehoord voorbeeld in dit verband is het Groninger Museum: een gebouw dat men 'een keer gezien moet hebben', maar vervolgens 'wel voor gezien houdt'. Men zou er dus niet regelmatig naar terugkeren. Het gebouw dient haar gebruiker niet, maar leidt eerder van de gebruiksfunctie, het tentoonstellen van kunst, af. Een vergelijkbaar bezwaar wordt aangedragen ten aanzien van het eerdergenoemde Guggenheim Museum. Hoewel dit opvallende ontwerp van Frank Gehry Bilbao zonder meer op de kaart heeft gezet en jaarlijks honderdduizenden bezoekers van over de hele wereld trekt, is het de vraag hoeveel men van het museum zélf meekrijgt en hoe vaak men terug zal komen. Zonder op esthetische of stilistische kritiek in te gaan, zijn er ten minste twee fundamentele bezwaren te onderscheiden.

Ten eerste kan men zich afvragen wat de houdbaarheid van een architectonisch icoon is als bezoekers- en inkomstenmagneet. Wanneer het slechts een 'bekend plaatje' is zonder al te veel inhoud, zal men het hooguit één keer bezoeken. In dat geval is het de vraag of de immense bouwkosten, die via belastinggeld grotendeels door de lokale gemeenschap worden opgebracht, te rechtvaardigen zijn. Economische drijfveren, zoals de toekomstige bestedingen van bezoekers, worden vaak als argument aangevoerd, maar dit zijn natuurlijk niet de enige bestaansredenen. Voor de lokale gemeenschap kan een opvallend gebouw namelijk functioneren als symbool van de lokale cultuur. Hoewel het dan niet heilig is in religieuze zin,

kan een architectonisch icoon dus wel degelijk een diepere betekenis hebben en bijdragen aan collectieve identiteitsvorming. Daarnaast kan het ook als imago-expressie tegenover de buitenwereld dienen, als 'city brand', zoals de Erasmusbrug in Rotterdam. Naast de economie kan spektakelarchitectuur dus ook maatschappelijke waarden dienen, zoals saamhorigheid en lokale trots. Deze constatering leidt tot het tweede kritiekpunt: het is zeer de vraag of een spectaculair gebouw wel in haar omgeving past en of de symboliek aansluit bij en bijdraagt aan de lokale cultuur, of juist a-contextueel is. Heeft het gebouw nut voor de gemeenschap die het voortbrengt, of is het een spektakel dat 'toevallig' op die plek is beland en net zo goed elders gebouwd had kunnen worden? Een goed voorbeeld zijn de bruggen van Santiago Calatrava die overal ter wereld opduiken. Het antwoord op die vraag zal per situatie verschillen en hangt af van het karakter en het doel van het specifieke bouwwerk, zowel tijdens de bouw als in daaropvolgende jaren. De Eiffeltoren werd destijds niet hartelijk ontvangen door bewoners, maar is nu internationaal hét symbool van Parijs. Hetzelfde geldt voor de torens van het World Trade Center in New York, zij het onder geheel andere omstandigheden. De symboliek van commerciële architectuur, die uiteraard van andere aard is dan die van maatschappelijke gebouwen, kan naar verloop van tijd dus ook een publieke betekenis krijgen.

In het licht van de kritiek op spektakelarchitectuur kan men zich afvragen of een gebouw überhaupt betekenis of een doel zou moeten hebben. Kan het niet simpelweg een opvallende zinnenprikkelende constructie zijn, zonder dat er een diepere waarde aan ten grondslag ligt? Zijn de bezwaren niet gewoonweg elitair of paternalistisch? Het antwoord is afhankelijk van je uitgangspunt: wil je een gebouw met betekenis voor je onderneming of de samenleving, of zoek je simpelweg spektakel? Als het realiseren van iconische architectuur het doel is, dan is een symbolische lading per definitie noodzakelijk. Wat is immers de waarde van een icoon als de iconografie ontbreekt? Zonder diepere betekenis is een spectaculair gebouw een oneliner: geen iconische, maar een ironische vorm van architectuur. Het ervaren van deze betekenis blijft echter persoonlijk.

Eva Stegmeijer (estegmeijer@hotmail.com) studeert Metropolitan Studies aan de Universiteit van Amsterdam en is als student-assistent werkzaam bij Amsterdam School of Real Estate. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek voor haar masterthesis in New York City en de Randstad.

Literatuurselectie

- Berg, P.O. & K. Kreiner (1992) Corporate architecture: turning physical settings into symbolic resources. In: P. Gagliardi (red.) Symbols and artefacts: views of the corporate landscape. New York: Aldine de Gruyter.
- Hoexum, P. (2007) Waarom? En waarom zo groot? Trouw, 13 oktober 2007.
- Jencks, C. (2006) The iconic building is here to stay. City 10, 1, pp.3-20.
- Lynch, K. (1960) The image of the city. Cambridge, MA: MIT Press.
- Sklair, L. (2006) Iconic architecture and capitalist globalization. City 10, 1, pp.21-47.

Noordpool opnieuw heilig verklaard

AUTEUR Paul van der Vlis

FOTOGRAFIE Ansgar Walk

Door technologische ontwikkelingen, klimaatverandering en de groeiende vraag naar fossiele brandstoffen is de Noordpool beter bereikbaar en beter exploiteerbaar geworden. Amerika, Rusland, Noorwegen en Denemarken hopen allemaal een graantje van de onder het ijs veronderstelde rijkdommen mee te pikken. De Inuit hebben echter de oudste rechten en voor hun is de Noordpool écht heilig.

Door de opwarming van de aarde lijken de rijkdommen van de Noordpool zowel fysiek als geopolitiek te ontdooien. Tot 2001 werd de Noordpool de facto beschouwd als internationaal territorium. Landen als Canada en Denemarken hadden op papier claims op delen van de noordelijke poolkap, maar deze werden niet officieel erkend. Het gebied werd ook niet erg belangrijk gevonden, omdat exploitatie van het Noordpoolzeebed en de waterwegen economisch niet rendabel was. Door het smelten van de ijskappen en het, zoals het er nu naar uitziet, opwarmen van de aarde lijkt economische exploitatie in de toekomst wel haalbaar. Als we alleen al naar de activiteiten van het afgelopen jaar kijken, lijken we te maken te hebben met het nieuwe heilige land. De Inuit zijn al duizenden jaren overtuigd van de mythische eigenschappen van de Noordpool, en dat besef begint nu ook bij andere partijen door te dringen, al liggen de belangen van de poollanden (de Verenigde Staten, Canada, Denemarken en Noorwegen) iets anders. Met ongekende haast worden nieuwe territoriale claims in de poolregio ingediend en bestaande claims bekrachtigd. Vanwaar deze spoed? En wat staat er precies op het spel?

Territoriumdrift

Op 2 augustus 2007 vertrok de Russische expeditie Arktika 2007 met een kleine onderzeeër naar de bodem van de Noordpool. Daar werd de Russische vlag geplant, en men nam grondmonsters die konden aantonen dat het Lomonosov Rif en het Mendelejev Rif, die onder de Noordpool lopen, deel uitmaken van Ruslands continentale plaat en daarmee Rusland toebehoren. Dit is een claim waar de overige poollanden het niet mee eens zijn. Het planten van de vlag zwengelde het tot dan toe sluimerende territoriale beslissingsproces met een schok aan. Denemarken en Noorwegen kondigden onmiddellijk een aantal nieuwe onderzoeken aan om hun claims uit 2006 te ondersteunen, Canada is van plan een nieuwe militaire basis op de pool te bouwen, en de Verenigde Staten lijken zich in 2008 te willen aansluiten bij het VN Zeerechtverdrag om haar belangen te kunnen verdedigen. Dit verdrag uit 1982 is op de Verenigde Staten na door alle poollanden ondertekend. Dit verdrag reguleert vrijwel al het menselijke gebruik van de zee, waaronder visserij en mijnbouw. Volgens de regels van dit verdrag kunnen landen het gebied tot tweehonderd zeemijl (370 kilometer) uit hun kust claimen als economische zone en zelfs nog verder als zij kunnen aantonen dat de betreffende zone zich boven hun continentale plaat bevindt. Op deze regel proberen de poollanden nu aanspraak te maken.

Belangrijk in deze is het feit dat een claim tot uitbreiding van de economische zone binnen tien jaar na ratificatie van het verdrag moet worden ingediend. De deadlines van Rusland en Noorwegen waren in respectievelijk 2007 en 2006. Canada moet haar claim voor 2013

bekendmaken en Denemarken voor 2014. De Verenigde Staten hebben het verdrag nog niet geratificeerd, maar zullen dat naar verwachting in 2008 doen. Amerika wilde territoriale beslissingen tot nog toe niet uit handen geven, maar lijkt zich nu te realiseren dat haar belangen beter vertegenwoordigd kunnen worden binnen de Verenigde Naties.

Olie en de nieuwe zijderoute

Het genoemde VN-verdrag is dus een belangrijke aanleiding om juist nu, op het laatste nippertje, de noordelijke territoria te claimen, maar wat schieten deze landen ermee op om een enorme massa ijs te bezitten? Ten eerste, zoals zo vaak, olie en gas. De United States Geological Survey (USGS) schatte in een rapport uit 2000 dat 25 procent van de nog niet ontdekte olie op de Noordpool te vinden zou zijn. Met het oog op de slinkende energievoorraden is dit natuurlijk een enorme aanwinst. Het USGS had het in haar rapport echter nadrukkelijk over nog te vinden voorraden en niet over aangetoonde olie- en gasvelden. Inmiddels heeft onderzoek uitgewezen dat de olie- en gasreserves veel kleiner zijn dan verwacht. De meest recente schatting is dat er per dag niet meer dan drie miljoen vaten olie en vijf miljoen vaten gas naar boven gehaald kunnen worden en pas nadat alle technologische en logistieke problemen opgelost zijn. Competitief met de OPEC, die 35 miljoen vaten olie per dag produceert, is het dus lang niet. En in de totale wereldproductie van 85 miljoen vaten olie per dag het is slechts een klein aandeel.

De Inuit hebben na duizenden jaren in een mensonvriendelijk klimaat te hebben geleefd een heilige band met de Noordpool ontwikkeld.

Een andere belangrijke ontwikkeling is dat door het smelten van het ijs de noordwest route beter bevaarbaar wordt. Dit kan een grote economische impact hebben. De noordwest passage voert onder andere door de Beringstraat en is een interessante vaarroute tussen Europa en Azië, want het is ruim vierduizend kilometer korter dan de bestaande vaarwegen. In 2007 was het ijs voor het eerst ver genoeg teruggetrokken om de route navigeerbaar te maken voor commercieel transport. De verwachtingen zijn hooggespannen, en er wordt zelfs opgemerkt dat het de regio kan transformeren, zoals het Suezkanaal het Midden-Oosten heeft veranderd. Canada beschouwt deze doorgang als territoriaal water dat onder haar jurisdictie valt. Daarmee zou Canada de volledige economische en strategische controle hebben: niet alleen het recht op de natuurlijke hulpbronnen, maar ook om de passage eventueel af te sluiten. De Verenigde Staten en ook de Europese Unie beschouwen het daarentegen als een internationale straat waar ieder schip te allen tijde het recht van passage heeft. Ook hier geldt echter dat de volledige bevaarbaarheid van de noordwest route op korte termijn een optimistische inschatting is, maar de belangen als het daadwerkelijk zover komt zijn groot. Natuurlijke hulpbronnen zijn er dus inderdaad te vinden, al is de vraag

hoe rendabel die gewonnen kunnen worden, en de eventuele vaarroutes zijn veelbelovend. Toch lijkt er achter deze economische belangen ook nog een geopolitieke reden schuil te gaan. President Poetin heeft Ruslands nationale trots opgepoetst en werd daarbij onder meer geholpen door de enorm gestegen olieprijs. Hierdoor kon Rusland haar internationale macht uitbreiden en deinsde ze er niet meer voor terug om tegenover het Westen haar nationale belangen voorop te plaatsen. Het heeft schijnbaar de weg vrijgemaakt om te claimen wat Rusland zich denkt te kunnen permitteren, en dat er internationaal gemord wordt om het landjepik lijkt voor Poetin onbelangrijk. Ruslands strategische doel lijkt om de Europese energiemarkt onder controle te krijgen en de claim op een mogelijk groot olie- en gasveld sluit hier perfect bij aan. Het planten van de Russische vlag is in deze context door de overige poollanden als een nationalistische en bijna koloniale actie geïnterpreteerd, wat uiteindelijk tot tegenclaims en nieuwe onderzoeken heeft geleid.

Vergeten wij niet de Inuit?

Sterk onderbelicht in deze geopolitieke rel is de inheemse bevolking van de Noordpoolregio. De vele Inuitstammen, verspreid over het grondgebied van Alaska, Canada, Groenland en Rusland, hebben een historische aanspraak op het land en de hulpbronnen. Ze leven al duizenden jaren in een zeer mensonvriendelijk milieu, waardoor er een heilige binding met de Noordpool is ontstaan. Het gaf aanleiding tot mythische verhalen over de zeehonden- en walvisjacht, over het Noorderlicht als een reflectie van het hiernamaals en over de godin Sedna, Moeder van de Zee, die onder het ijs huist (in plaats van olie). Gevreesd wordt dat de recente ontwikkelingen een bedreiging vormen voor de leefomgeving, het leefmilieu en de toch al onder druk staande Inuitcultuur. Om dit soort problemen te bestrijden en een vorm van inkomsten voor de Inuitgemeenschappen veilig te stellen, is in 1977 de Inuit Circumpolar Council (ICC) opgericht. De ICC is een non-gouvernementele organisatie die de belangen van de Inuit internationaal probeert te behartigen en nu inspraak probeert te verwerven in de dreigende opdeling van de Noordpool.

Het ICC heeft niet de illusie dat de hele pool de Inuit toebehoort. Grote delen van het territorium waar het nu om gaat, hoorden nooit bij het Inuitgrondgebied. De Inuitleiders hebben zich bij monde van Duane Smith, de president van ICC Canada, desondanks ernstig bezorgd verklaard over de exploitatie van het territorium, het openhouden van de noordwest vaargeul, wat de migratiepatronen van het wild verstoort, en de impact van militaire rivaliteit (het bouwen van militaire havens en vliegvelden) op het milieu. De grootste angst is een olieramp, zoals in 1989 voor de kust van Alaska. De olietanker Exxon Valdez botste op een rif en liet een enorme olievlek achter die grote schade voor het lokale ecosysteem veroorzaakte.

Gelukkig zijn er wel wat lichtpuntjes. Voorlopig lijkt het territoriaal dispuut nog niet opgelost en in de tussentijd kan er veel veranderen voor de Inuit. In 1999 verkregen de Nunavut Inuit bijvoorbeeld verregaande bestuurlijke autonomie van de Canadese overheid en zij delen nu mee in de winst die uit natuurlijke hulpbronnen wordt verkregen. Over de aanspraak die zij kunnen maken op eventuele olie- en gasvelden rond de kust van hun territorium wordt echter nog stevig onderhandeld. Behalve de Nunavut genieten ook de Inuit op Groenland reeds een

hoge mate van bestuurlijke autonomie, die zeer waarschijnlijk nog verder uitgebreid wordt na november 2008. Dan vindt er namelijk een referendum plaats over uitbreiding van de autonomie en toekomstige onafhankelijkheid. Het heilige land komt zo stukje bij beetje weer in handen van de inheemse bevolking.

Ondanks een hoop internationale bravoure is de strijd om de Noordpool nog lang niet beslecht. Er zijn veel eenzijdige claims gemaakt, maar uiteindelijk zal de status binnen het raamwerk van de Verenigde Naties bepaald moeten worden. De Inuit maken terecht aanspraak op een deel van de Noordpool en haar natuurlijke hulpbronnen, en Canada en Denemarken lijken op het eerste gezicht bereid hen hierin tegemoet te komen. Als we echter kijken hoe grootmachten in het verleden met minderheden zijn omgesprongen, is het nog maar de vraag of de Inuit daadwerkelijk de hen toekomstige zeggenschap verwerven als de poollanden eenmaal om de tafel gaan zitten om de Noordpool te verdelen.

In 2007 hebben we dus een botsing van vele verschillende belangen kunnen aanschouwen. Rusland ziet in de Noordpool op korte termijn als een mogelijkheid om de hernieuwde nationale trots te etaleren en op langere termijn om olie en gas te winnen en daarmee haar internationale macht te behouden. Ook de overige poollanden hopen een graantje mee te pikken van de (onbewezen) rijkdommen van de Noordpool en de potentiële vaarroutes. De Inuit proberen hun traditionele leefwijze te behouden en te beschermen. Grondstoffenwinning keuren zij niet per definitie af, want daar kunnen ze zelf ook van profiteren, maar zij willen betrokken worden in het beslissingsproces om te voorkomen dat de milieu-impact te hoog wordt. Het zijn immers de lokale gemeenschappen die als eerste worden getroffen als het wild verdwijnt, de kusten

met olie besmeurd raken en het ijs onder hun voeten wegsmeelt. Voor de Inuit is de Noordpool dus pas echt heilig.

Paul van der Vlis (paulvandervlis@gmx.net) is student Politieke en Culturele Geografie aan de Universiteit van Amsterdam en medewerker van de Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO).

Literatuurselectie

Bennett, J. & S. Rowley (2004) *Uqalurai: an oral history of Nunavut*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Inuit Circumpolar Council (2007) *About Inuit Circumpolar Council*. <inuitcircumpolar.com> Laatste bezocht mei 2008.

United Nations (2007) *The United Nations Convention on the Law of the Sea. A historical perspective*. <www.un.org> Laatste bezocht mei 2008.

China op het Olympische erepodium

AUTEUR Gladys Chong

FOTOGRAFIE Gladys Chong & Abhi Yerra

De aanstaande Olympische Spelen in Beijing zijn een mondiaal mediaspektakel waarmee China, als wereldmacht in opkomst, zichzelf op de kaart wil zetten. Wereldwijde media-aandacht heeft behalve voordelen ook nadelen, zowel voor de lokale bevolking als voor de overheid van het gastland zelf.

Sinds enkele jaren is de berichtgeving over China in de Nederlandse media sterk uitgebreid. Het lijkt wel alsof het avondnieuws er een dagelijks item heeft bij gekregen. Die plotselinge interesse voor de Volksrepubliek heeft alles te maken met de sterke economische groei en het toenemende belang van China in het mondiale kapitalisme. Het grootse mediaspektakel dat Beijing 2008 vormt, moet dan ook in samenhang daarmee geanalyseerd worden.

Vanaf China's debuut op de Zomerspelen van 1932 hadden de Olympische Spelen voor de Chinese autoriteiten een duidelijke politieke functie. Ze bleken ideaal om de nationale trots en identiteit aan te wakkeren. Het bood gelegenheid om de geloofwaardigheid ten opzichte van de eigen bevolking te verstevigen en vooral ook om de internationale relaties te verbeteren.

Ondanks de pogingen om de politieke mogelijkheden van de Spelen optimaal te benutten, blijken de externe media en de kritiek die daarin wordt geuit niet volledig te controleren. De Olympische Spelen vormen van oudsher een internationaal podium voor uiteenlopende en eventueel strijdige opinies. Dat de Amerikaanse filmregisseur Steven Spielberg zich recentelijk terugtrok als artistiek adviseur van de Spelen

omwille van het onduidelijke Chinese standpunt over de burgeroorlog in Darfur toont bijvoorbeeld aan dat de Spelen niet uitsluitend het gastland ter promotie dienen.

Dit artikel begint met een historische schets van de ontwikkeling van de Chinese Olympische droom. Daarna volgt een analyse van de politiek-economische functie van sport bij de ontwikkeling van een nieuw China. De bedoeling is om te verklaren waarom het binnenhalen van de Olympische Spelen zo hoog op de agenda van de Chinese autoriteiten stond en waarom de aanvraag zoveel steun van de bevolking kreeg. Ten derde wordt stilgestaan bij de rol van de Spelen in de bredere context van mondiale stedelijke concurrentie. Ten slotte wordt aandacht besteed aan de protesten die de Spelen wereldwijd oproepen.

China's Olympische droom

'One World, One Dream,' zo luidt de slagzin van Beijing 2008. Ondanks de poging het kosmopolitisch ideaal van mondiale eenheid uit te drukken, verwijst de slogan toch vooral naar China's eigen Olympische droom, die bijna even oud is als de Spelen zelf. Het Internationaal Olympisch Comité voerde tijdens de selectieprocedure voor de Spelen van 2008 een opiniepeiling uit die aantoonde dat 95 procent van de bevolking van Beijing de aanvraag ondersteunde – het hoogste percentage van alle mededingende steden. Toen China op 13 juli 2001 het mandaat kreeg voor de organisatie, brak in het ganse land en vooral in Beijing een ware volksgedreue los. De beelden van feestende Chinezen op het Plein van de Hemelse Vrede gingen de hele wereld over. Het was een veelbetekenend moment: voor veel Chinezen was

het niet alleen een droom die werkelijkheid werd, maar symboliseerde het tevens de erkenning van China als nieuwe wereldmacht. Waarom hechtten de Chinese autoriteiten en vele inwoners van de Volksrepubliek zoveel waarde aan het organiseren van de Zomerspelen? Om dit te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk om de historische achtergrond te schetsen van de introductie van de moderne sport in China en de nauwe samenhang daarvan met de Olympische Spelen. Sport is meer dan een fysiek spelletje met vastgelegde regels. Het is een sociale activiteit met culturele, politieke en economische betekenissen. Sport lijkt universeel, maar is niettemin sociaal en historisch specifiek. Het merendeel van de moderne Olympische sporten zijn in Europa ontwikkeld. De introductie van deze sporten in China was een neveneffect van het negentiende-eeuwse westerse imperialisme waartegen het Chinese keizerrijk onder de Qing-dynastie zich onvoldoende kon verdedigen. Pruisen, Japanse drillmeesters, de Amerikaanse Young Men's Christian Association (YMCA) en missionarissenscholen brachten het land in aanraking met westerse sporten.

Chinese reformisten en revolutionairen moedigden als aanhangers van het sociaaldarwinisme de beoefening van moderne sport en fysieke activiteit sterk aan. De reformisten geloofden dat moderne sport China's passiviteit zou verhelpen en de modernisering versnellen. De gedachtegang van de revolutionairen was min of meer hetzelfde. Zij meenden dat fysieke activiteit niet alleen lichaam en geest versterkten, maar ook het land als geheel.

De moderne Olympische Spelen, vormgegeven naar het antieke Griekse voorbeeld van drieduizend jaar geleden, is een sportevenement dat de oorsprong van de westerse beschaving symboliseert. De geest van de moderniteit is een belangrijk element van die beschaving, dat wordt weerspiegeld in het competitieve karakter van de Spelen. De aantrekkingskracht van de Spelen buiten de grenzen van 'het Westen' en het reformistische streven naar een modern China leidden al in 1908 tot de wens om als gastland op te treden. Desondanks liet de daadwerkelijke deelname van China op zich wachten tot 1932 in Los Angeles. De Kwomintang, of Chinese Nationale Volkspartij, die China sinds de revolutie van 1911 regeerde, zag het belang van de Olympische Spelen voor zowel de landelijke als de internationale politiek in en vaardigde in 1936 een sterk team af naar de Spelen van Berlijn. De delegatie presteerde echter slecht en keerde gefrustreerd en vervuld van schaamte terug.

Naar verloop van tijd is sport de kracht van China en haar bevolking gaan symboliseren en heeft een duidelijke rol gekregen in de ontwikkeling van het nieuwe China en het Chinese nationalisme. Daarom was het zwakke optreden in Berlijn zo'n bittere pil: het stond voor het onvermogen van China en het hele Chinese volk. Succes op de Spelen werd een heilige noodzaak en een opdracht die de laatste decennia door de Chinese overheid keer op keer is herhaald.

Sport en internationale politiek

Hoewel China tijdens de Koude Oorlog drie decennia lang niet deelnam aan de Olympische Spelen, maakten de sterke prestaties van de Sovjet-Unie en de Oost-Europese satellietstaten tijdens de Spelen van 1952 in Helsinki grote indruk. Ze leken een succesvol politiek systeem te weerspiegelen. Vanaf dat moment realiseerde Mao Zedong,

die sinds 1935 de voorzitter van de Communistische Partij was, zich het belang van sport voor de nationale en internationale politiek. Hij maakte het tot een integraal onderdeel van de Chinese politieke agenda met het doel om zich als machtige moderne staat aan de wereld te kunnen presenteren. Enerzijds werd sport zo een middel om internationaal prestige en legitimiteit mee te verwerven en anderzijds versterkte het de interne samenhang en de macht van het regime, dat zich opwierp als de hoeder van het land in opkomst.

Begin jaren zeventig betekenden vriendschappelijke tafeltenniswedstrijden tussen de Verenigde Staten en China een doorbraak in het herstel van de bekoelde internationale relaties: de zogenaamde 'pingpongdiplomatie'. Sport stelde de Volksrepubliek met andere woorden in staat om de banden met de internationale politiek weer aan te halen.

Deng Xiaoping volgde Mao Zedong na diens dood in 1976 op. In 1978 herstelde hij het zogenaamde opendeurbeleid, waardoor China weer handelsbetrekkingen met de rest van de wereld kon aangaan. Opnieuw speelde sport daarbij een belangrijke rol. In 1984 stuurde China andermaal een delegatie richting de Spelen in Los Angeles en nu met meer succes: de eerste gouden medailles waren een feit. Vanaf dat moment presteerde China op iedere Spelen beter en beter. In Athene (2004) stonden uiteindelijk alleen de Verenigde Staten nog boven China in het medailleklassement. Deze gestage opmars symboliseert de groeiende economische en politieke macht van China in de internationale arena.

Het goud en zilver dat de sporters naar China brachten volstond uiteindelijk niet meer. De ambities van de Chinese autoriteiten reikten verder: ze wilden het prestigieuze sportevenement zelf organiseren. Deze uitdrukkelijke wens werd voor het eerst verwoord in juli 1990 toen Deng Xiaoping een officieel bezoek bracht aan het sportersdorp van de Aziatische Spelen in Beijing. De interesse voor het organiseren van de Spelen viel samen met het moment dat het imago van China zwaar was aangetast door de gewelddadig neergeslagen studentendemonstraties in 1989. De Olympische Spelen moesten de geloofwaardigheid van de regering redden, de interne spanningen sussen en het beeld van China in het buitenland opkrikken. Sydney kreeg de Spelen van 2000 echter toegewezen.

Die nederlaag was opnieuw niet snel verteerd. Chinese regeringsleiders, journalisten, columnisten en zelfs academici beschuldigden de Verenigde Staten en het Westen ervan alles in het werk te hebben gesteld om China de Spelen te ontzeggen. De Chinese media plaatsten het land in een slachtofferrol en suggereerden een westers complot. Opvallend genoeg was het gevolg dat de nationalistische sentimenten extra werden aangewakkerd en dat de hoop op de organisatie van de Spelen nu ook door het brede publiek werd gedeeld. Eén ding is zeker: als het nationalisme in China inderdaad uitsluitend top-down wordt opgelegd, zoals door de westerse media dikwijls wordt beweerd, dan was de massale teleurstelling nooit zo sterk geweest. De geschiedenis nam een onverwachte wending, want het verliezen van de bid bleek in het voordeel van de regering uit te pakken.

Een tweede gooi naar de organisatie van de Spelen was daarom logisch en wenselijk. De autoriteiten trokken hun lessen uit de mislukte poging en verschenen in 1999 beter voorbereid opnieuw aan het appél voor de Olympiade van 2008. Dit keer met succes, en de wereld is er

新北京 新奥运 New Beijing Great Olympics

中共北京市委宣传部
Publicity Department of the Beijing Municipal Committee of the CPC

北京市人民政府新闻办公室

Het hypermoderne wordt verbonden met het klassieke: het Nationale Stadion en de Tempel van de Hemel.

getuige van geweest hoezeer de Chinezen en de Chinese regering deze overwinning hebben omarmd. De Spelen blijken een probaat middel om de legitimiteit van het bewind intern te bestendigen. Internationaal gezien grijpt China de kans aan om zichzelf op een positieve manier aan de wereld te tonen en zo iets van de weerstand weg te nemen die haar opkomst als economische supermacht oproept.

Beijing als wereldstad

Onder invloed van globalisering zijn de Olympische Spelen steeds groter geworden en willen er steeds meer steden de organisatie op zich nemen. De Spelen zijn het bekendste mediaspektakel van onze tijd, wat wordt onderstreept door het feit dat de kosten hoofdzakelijk worden gedekt door de verkoop van uitzendrechten en wereldwijde sponsorcontracten. Ook de aanwezigheid van drie journalisten voor elke deelnemende sporter laat zien dat de Spelen bovenal een mediaspektakel zijn.

Overall ter wereld staan steden tegenwoordig onder druk om de concurrentie met andere steden aan te gaan. Volgens geograaf David Harvey dwingt de competitie om hypermobiele werknemers en buitenlandse investeringen de stadsbesturen in Noord-Amerika en West-Europa tot een ondernemende houding. Dit betekent enerzijds een beperking van hun uitgaven en anderzijds dat ze op zoek moeten naar creatieve manieren om hun economische groei te stimuleren. In deze wereldwijde concurrentie moeten steden zich bovendien van elkaar onderscheiden, en het organiseren van de Olympische Spelen is een uitstekende manier om dat te doen.

We mogen desondanks niet vergeten dat de organisatie van de Spelen

ook grote investeringen vereist. Om de noodzakelijke sporttempels en infrastructuur te bouwen, is veel geld nodig. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat er zware kritiek is geuit op de reusachtigheid van de meest recente Spelen vanwege de grote financiële risico's. Veel Olympische steden leden verlies en lossen nog steeds hun schulden af. Het officiële budget van Beijing bedraagt 1,6 miljard dollar, maar analisten zoals Cameron zijn ervan overtuigd dat dertig miljard dollar een reëlere schatting is. In de geschiedenis van de Spelen is nog nooit zo'n groot budget vrijgemaakt. Beijing heeft een groot deel van dat gigantische bedrag gebruikt om de stad te verfraaien met prestigieuze bouwprojecten, waaronder het Nationale Theater, het Nationale Stadion ('het Vogelnest'), het Nationale Zwemcentrum ('Waterkubus'), een nieuwe terminal bij de internationale luchthaven en een nieuw controversieel hoofdkwartier voor de Chinese staatstelevisie van Rem Koolhaas. Om Beijing te kunnen verkopen als een hypermoderne wereldstad en te kunnen concurreren met steden als Londen en New York, zijn al deze in het oog springende gebouwen architecturale hoogstandjes van wereldberoemde architecten. Dit alles om ten overstaan van de wereld een spetterende indruk te kunnen maken. Beijing wordt overigens niet alleen gepromoot als een moderne stad, maar ook als een stad met geschiedenis. Bijna al het promomateriaal verwijst naar China's eeuwenoude cultuur. In de brochures staat het oude, de Tempel van de Hemel bijvoorbeeld, direct naast het nieuwe, zoals het nieuwe Nationale Stadion. Het hypermoderne wordt zo verbonden met het klassieke. Door het strategisch gebruik van dit discours plaatst Beijing zich als de hoofdstad van een vijfduizend jaar oude beschaving onmiddellijk naast Athene, de vermeende oorsprong

China grijpt de Olympische Spelen aan om zichzelf wereldwijd positief te manifesteren.

van de westerse beschaving en de bakermat van de Olympische Spelen.

Cultuur wordt echter ook in een disciplinerend discours gebruikt. Beijing is vergeven van de slogans die burgers aansporen om zich 'beschaafd' te gedragen, zoals: "Verwelkom de Olympische Spelen. Wees beschaafd. Vernieuw." Onder 'beschaafd' verstaat de regering bijvoorbeeld netjes wachten in een rij, niet duwen en niet spugen. Dit discours spoort de Chinezen aan om volgzzaam te voldoen aan de wens van de autoriteiten: het voorstellen van de Volksrepubliek als een ordentelijk land. De vraag is wel hoe effectief dergelijke overheids campagnes werkelijk zijn.

Beijings promotie als wereldstad heeft ook een keerzijde. Velen beargumenteren dat het geld dat uitgegeven wordt aan ambitieuze bouwprojecten beter besteed zou zijn aan sociale voorzieningen. Anderen wijzen erop dat er inderdaad nieuwe sporttempels verrijzen, maar dat het sociale weefsel in hutongs daarvoor vernietigd wordt. Mensen worden immers gedwongen om te verhuizen uit die eeuwenoude buurten met hun smalle straatjes. De prijs voor de Olympische roem voor de gemiddelde Chinees zou wel eens beschamend hoog kunnen zijn.

De meeste dromen zijn bedrog?

Door de organisatie van de Olympische Spelen kan China zich op de kaart zetten, maar de kans op drie weken volop internationale media-aandacht kan ook negatief uitpakken. Beijings kandidaatsstelling en de daaropvolgende toekenning deed wereldwijd heel wat stof opwaaien. Overall ter wereld gaan proteststemmen op. Westerse media in het bijzonder bekritisieren de kandidatuur van China op basis van de slechte mensenrechtensituatie in het land, de vervolging van leden van de Falun Gong, de onderdrukking van de Tibetanen en milieuproblemen. Internationale pressiegroepen hebben met name het gebrek aan persvrijheid en vrije meningsuiting onder de aandacht gebracht. Ondanks de overheidscontrole, die in de tijd van het internet duidelijk haar grenzen heeft, zijn Chinese activisten er zelf in geslaagd om hun bezorgdheid uit te drukken over de sloop van hutongs en de gedwongen verhuizing van vele bewoners zonder afdoende compensatie. En laten we bovendien Taiwan niet vergeten. China grijpt de Spelen namelijk aan om het idee van een verenigd China te versterken, zowel op het vlak van identiteitspolitiek als dat van internationale legitimiteit. Uiteraard is dit een heikel punt. De Taiwanese regering en de eilandbewoners zelf hebben wellicht een geheel ander beeld van een verenigd China.

De Olympische Spelen zijn een dure publiciteitsstunt waarbij het de vraag is in hoeverre de Chinese burgers er zelf van profiteren. Zeker is dat ze in de aanloop naar de Spelen vervuld zijn van trots. Maar blijft dat ook zo na de Spelen? De Spelen zijn dan misschien de ideale

Demonstratie voor Tibet tijdens de passage van de Olympische vlam in San Francisco, Verenigde Staten.

gelegenheid om het land te promoten, maar hoe de Chinezen en de rest van de wereld het evenement interpreteren ligt buiten de invloedssfeer van de Chinese regering. Duidelijk is in ieder geval wel dat niet alleen de Chinese regering voordeel wil halen uit het feit dat China eventjes in het middelpunt van de belangstelling staat.

Gladys Chong (p.g.chong@uva.nl) werkt aan een proefschrift over de wijze waarop de Chinese autoriteiten de Olympische Spelen gebruiken voor promotiedoeleinden. Haar onderzoek is onderdeel van het door NWO gefinancierde project Celebrations and Contestations of Chineseness: The Beijing 2008 Olympics and 21st Century Imaginations of Place, Culture and Identity. Vertaald door Bruno Meeus, Nick Schuermans en Martijn van der Linden.

Literatuurselectie

- Brownell, S. (2007) China and the Olympic Games: body culture, East and West. Amsterdam School for Social Science Research seminar over Body, society & politics.
- Broudehoux, A. (2007) Spectacular Beijing: the conspicuous construction of an Olympic metropolis. *Journal of Urban Affairs* 29, 4, pp.383-399.
- Cameron, S. (2002) New venues for '08 Games will cost China \$ 30 B, consultancy says. *Sport Business Journal* 4, 50, p.54.
- Close, P., D. Askew & X. Xin (2007) The Beijing Olympiad. The political economy of a sporting mega-event. Londen, New York: Routledge.
- Harvey, D. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 71, 1, pp.3-17.

Vancouver 2010 en stedelijke verdringing

AUTEUR & FOTOGRAFIE Stephanie Sersli

De combinatie van stijgende prijzen voor onroerend goed, gentrificatie en de aanstaande Olympische Steden heeft bijgedragen tot de toename van dakloosheid en roept bezorgdheid op over het beeld dat Vancouver in 2010 van zichzelf aan de wereld zal tonen. De stad veegt daarom haar straten schoon.

In maart 2007 kwamen de inwoners van Vancouver er op een ochtend achter dat de Olympische vlag die op het stadhuis wapperde, was gestolen – juist op de dag dat er gedelegeerden van het Internationaal Olympisch Comité arriveerden om de voorbereidingen voor de Winterspelen van 2010 te evalueren. De gedelegeerden veroordeelden de actie direct. Volgens de Canadese pers zei Michael Chambers, de voorzitter van het Canadees Olympisch Comité: "Het is frustrerend dat iemand blijkbaar zo'n verwrongen beeld heeft van al het goede waar de Olympische Spelen voor staan, dat hij zoiets doet en daarmee volkomen onterecht de grootse historie van de Olympische Spelen beschadigt."

De groep die de verantwoordelijkheid voor de actie opeiste, verklaarde de volgende dag dat zij de vlag had verwijderd om aandacht te vestigen op "de verwoestingen die door de Winterspelen van 2010 veroorzaakt worden." Of men het nu eens is met de term 'verwoesting' of niet, het is onmiskenbaar dat het vooruitzicht van de Olympische Spelen de fysieke ontwikkelingen in Vancouver, Whistler en omstreken versnelt. De Olympische Spelen en de toch al bloeiende vastgoedmarkt in Vancouver resulteren samen in een concentratie van bouwactiviteiten. De vastgoedprijzen zijn de afgelopen tien jaar om verschillende

redenen toch al drastisch gestegen, maar in juli 2003, nadat de voorzitter van het IOC Jacques Rogge bekend had gemaakt dat de Spelen van 2010 aan Vancouver waren toegewezen, stegen de verkoopcijfers van huizen onmiddellijk tot recordhoogte. In Vancouvers Downtown Eastside zijn de effecten daarvan duidelijk voelbaar.

De strijd om de stedelijke ruimte

Deze Olympische Spelen moeten worden gezien in het licht van de strijd over wie de stad kan claimen, in dit geval het oostelijke deel van Vancouvers stadscentrum. Hierbij zijn verschillende belangengroepen betrokken, zoals bewoners en zakenlieden, en spelen uiteenlopende ontwikkelingen een rol, waaronder ongelijke toegang tot middelen, de opkomst van Vancouver als 'wereldstad' en de tien jaar geleden in gang gezette gentrificatie.

Volgens de Franse filosoof Henri Lefebvre (1901-1991) is de fysieke ruimte altijd een weerslag van politieke verhoudingen. Hij maakte onderscheid tussen de alledaagse ervaren ruimte: het recht om er te wonen of er eenvoudigweg te zijn, en de abstracte ruimte: de economische waarde, oftewel de commerciële dimensie van stedelijke ruimte. In dit geval is er sprake van een belangentegenstelling tussen degenen die prijsstellen op de alledaagse geleefde ruimte, met al haar positieve en negatieve kanten, en partijen die er door middel van vastgoedhandel en speculatie winst mee willen behalen. In dit artikel wordt beschreven hoe dit conflict onlosmakelijk samenhangt met de ruimte. Er wordt onder andere stilgestaan bij de strikte controle op het gebruik van de ruimte, het streven naar 'toonbaarheid' en de uitoefening van macht ter bescherming van de abstracte ruimte, bijvoorbeeld met

Figuur 1: "Is jouw pension het volgende dat sluit?" Poster voor het raam van de Downtown Eastside Resident's Association, Vancouver.

behulp van hekken en toezicht door politie en private beveiligingsbedrijven.

Downtown Eastside is een van de oudste wijken van Vancouver. Hoewel het niet de enige wijk met lage inkomens in deze stad is, staat Downtown Eastside bekend als 'Canada's armste postcodegebied'. De wijk heeft in het verleden voornamelijk lagere inkomensgroepen gehuisvest: seizoensarbeiders, alleenstaanden met laagbetaalde banen en nieuwkomers. Daarnaast was de wijk onder meer belangrijk voor de Indiaanse, Chinese en Japanse gemeenschap. Hoewel het om een relatief klein gebied gaat, is de bevolkingssamenstelling heel gevarieerd. Het merendeel van Vancouvers goedkope woningen is in deze wijk te vinden, evenals de hulpbronnen om in de stad te overleven. Algemene politieke en economische ontwikkelingen, zoals toename van de werkloosheid, extramuralisering van (geestelijke) gezondheidszorg en bezuinigingen op de sociale zekerheid, hebben gevolgen gehad voor de wijk. Recentelijk nam ook het gebruik van harddrugs er zichtbaar toe, evenals het aantal daklozen. De wijk heeft met andere woorden te kampen met een grote sociale problematiek, maar kent tegelijkertijd een hechte gemeenschap. Dit blijkt onder meer door de vorige strijd die door bewonersorganisaties wordt gevoerd tegen sociaal onrecht (zie Figuur 1).

Gevolgen van mega-evenementen

Sinds 1988 zijn de vastgoedprijzen in Vancouver geleidelijk gestegen als gevolg van de investeringen van miljardair Li Ka-shing, die de

voormalige Wereldtentoonstellingsterreinen opkocht en herontwikkelde, en de inspanningen van lokale en regionale politici, die door het aanhalen van de economische banden met Oost-Azië en Oceanië het imago van Vancouver hebben opgeschroefd van 'slaperige provincie-stad' tot 'wereldstad'. Verlangen naar spectaculair vermaak, zoals Wereldtentoonstellingen en de Olympische Spelen, en het imago van een wereldstad gaan gewoonlijk goed samen met de financiële belangen van lokale en internationale handel, doordat zowel de zakelijke als sociale elite moeite wil doen om de internationale status van de stad in economisch en cultureel opzicht te vestigen en te behouden. Het resultaat van deze promotie was de toestroom van Canadees en internationaal kapitaal, de snelle ontwikkeling van woonruimte in het stadscentrum in de jaren negentig en een gestage afname van de betaalbaarheid van de huizen in heel Vancouver. In Downtown Eastside is het effect daarvan goed merkbaar. Het gebied ligt dicht bij de voormalige Wereldtentoonstellingsterreinen en is relatief goedkoop in vergelijking met de omliggende stadsdelen. Bovendien ligt het centrum van Vancouver op een schiereiland, waardoor er behalve naar het oosten weinig ruimte is voor uitbreiding. De Pivot Legal Society, een juridische non-profitorganisatie, wijst erop dat steden onder meer met elkaar concurreren om het binnenhalen van de Spelen omdat zo'n evenement kansen biedt voor stedelijke herontwikkeling. Met name binnensteden kunnen daarvan profiteren. In het *Inner-City Inclusive Commitment Statement*, dat door het bid comité op de officiële website voor Vancouver 2010 is gepubliceerd, staat dat men ernaar streeft om de kansen die de Winterspelen de stad bieden optimaal te benutten en de eventuele negatieve gevolgen voor het centrum te beperken. Hoe dit gerealiseerd zou moeten worden, wordt echter niet duidelijk. Er staan weliswaar aanbevelingen op de site van de Inner-City Inclusive Housing Table (een commissie van afgevaardigden van verschillende bewonersverenigingen), maar het is nog maar de vraag of deze ook worden geïmplementeerd. Het *Commitment Statement* moet worden gezien binnen de context van de reeds oprukkende gentrificatie en speculatie. De belangen en het enthousiasme van projectontwikkelaars, binnenstedelijke vastgoedeigenaren en middenklasse consumenten worden daarin veelal gelijkgesteld aan het welzijn van de gehele stad. De strijd rond de revitalisering van de oostzijde van de binnenstad is al jaren gaande en daarin staan de conflicten tussen verschillende sociale groeperingen en de ondernemersverenigingen van de buurten Gastown en Chinatown centraal. Een voorbeeld waaruit de botsende belangen blijken van ondernemers en daklozen is de succesvolle lobby van Gastowns ondernemersvereniging bij de lokale overheid om het bedelen te verbieden. Bovendien hebben de samenwerkende ondernemers beveiligingspersoneel ingehuurd om in de straten te patrouilleren en daklozen er onder meer van te weerhouden om in de buurt op straat te slapen.

Goedkope huisvesting

Hoewel de gentrificatie al in gang was gezet, bracht het vooruitzicht van de Olympische Spelen de ontwikkelingen in Downtown Eastside in een stroomversnelling. Tussen 1995 en 2005 zijn bijvoorbeeld 1206 nieuwe woningen gebouwd, met name in Gastown, en daarvan ruim

350 in het laatste jaar. Eind 2006 was het aantal nieuwe woningbouwprojecten bijna verdrievoudigd. In datzelfde jaar waren alle 356 woningen die gepland waren op de locatie van het oude warehouse Woodward's binnen twaalf uur verkocht: goed voor meer dan 200 miljoen dollar (130 miljoen euro) aan vastgoed in één dag! De aankoop en sloop van het al tien jaar leegstaande pand van Woodward's door de gemeente verbeeldt op krachtige wijze de revitalisering die het gebied momenteel ondergaat. De nieuwe appartementen, die in 2009 opgeleverd zullen worden, werden aan de man gebracht onder het mom van hip wonen in het 'spannende' oostelijke stadscentrum. De ontwikkeling van luxe appartementen draagt bepaald niet bij aan de betaalbaarheid van de woonruimte in deze door hardnekkige armoede en dakloosheid geteisterde wijk. Om te kunnen voldoen aan de woonbehoefte van haar laagste inkomensgroepen zijn volgens de berekeningen van de gemeente jaarlijks achthonderd nieuwe goedkope woningen nodig om een tegenwicht te kunnen bieden aan gentrificatie, bezuinigingen op de sociale voorzieningen en het gebrek aan alternatieve woonruimte elders in Vancouver. Met de Spelen in het vooruitzicht is de speculatiedrift echter groot – tussen 2003 en 2006 zijn de prijzen voor huizen en grond bijna verdubbeld – en dat wekt weinig vertrouwen dat de bewoners in de lagere inkomensklassen aan huurstijgingen of huisuitzetting zullen ontkomen. De goedkope woningvoorraad groeit namelijk niet, maar krimpt. Woningen die van oudsher geschikt waren voor de armere eenpersoonshuishoudens worden in een veel hoger tempo aan de voorraad onttrokken dan bijgebouwd. Tussen 2003 en 2005 verloor Vancouver netto 415 woningen in deze categorie, en tussen juni 2005 en juni 2006 verdwenen er door samenvoeging, huurstijging en renovatie nog eens vierhonderd.

De gemeente erkent het belang van huisvesting voor de laagste inkomensgroep. Dit type woningen is doorgaans de laatste optie die een individu heeft om dakloosheid te voorkomen. Daarom werd in 2003 een verordening van kracht die de conversie van goedkope appartementen in andere type woonruimtes reguleert. Eigenaren moeten nu een vergunning hebben voor sloop of aanpassing en door de aanvragen goed in de gaten te houden hoopt men de voorraad goedkoopste woningen in het gebied te beschermen en op peil te houden. Door deze regeling was de gemeente in staat om te berekenen dat in Downtown Eastside in 2007 netto 99 woningen uit het goedkoopste segment verloren zijn gegaan. Dit geeft echter geen volledig inzicht in wat er in het gebied gaande is, omdat de wooncomplexen die nog gerenoveerd worden, niet worden meegeteld. Het is echter geenszins gegarandeerd dat de mensen die er woonden na de renovatie terug kunnen keren en dan kan achteraf blijken dat er toch meer betaalbare woonruimte verloren is gegaan.

Wat betekent dit voor de bewoners die worden uitgezet? Het meest recente onderzoek toont aan dat de dakloosheid in Vancouver tussen 2002 en 2005 verdubbeld is, veelal als gevolg van gestegen woonlasten. Bovendien staat de resterende voorraad goedkope woningen onder druk. Met de Wereldtentoonstelling van 1986 in het vooruitzicht ontstond een grote vraag naar huisvesting, en huiseigenaren gingen toentertijd massaal tot uitzetting over, omdat zij aan toeristen en werknemers van het evenement veel meer konden verdienen. Voor de aanstaande Olympische Winterspelen verwacht men hetzelfde.

“De erfenis van mega-evenementen, zoals de Olympische Spelen en grote conferenties, is zeer negatief voor woongebieden en huisvesting.” – Miloon Kothari, VN-verslaggever voor goede huisvesting

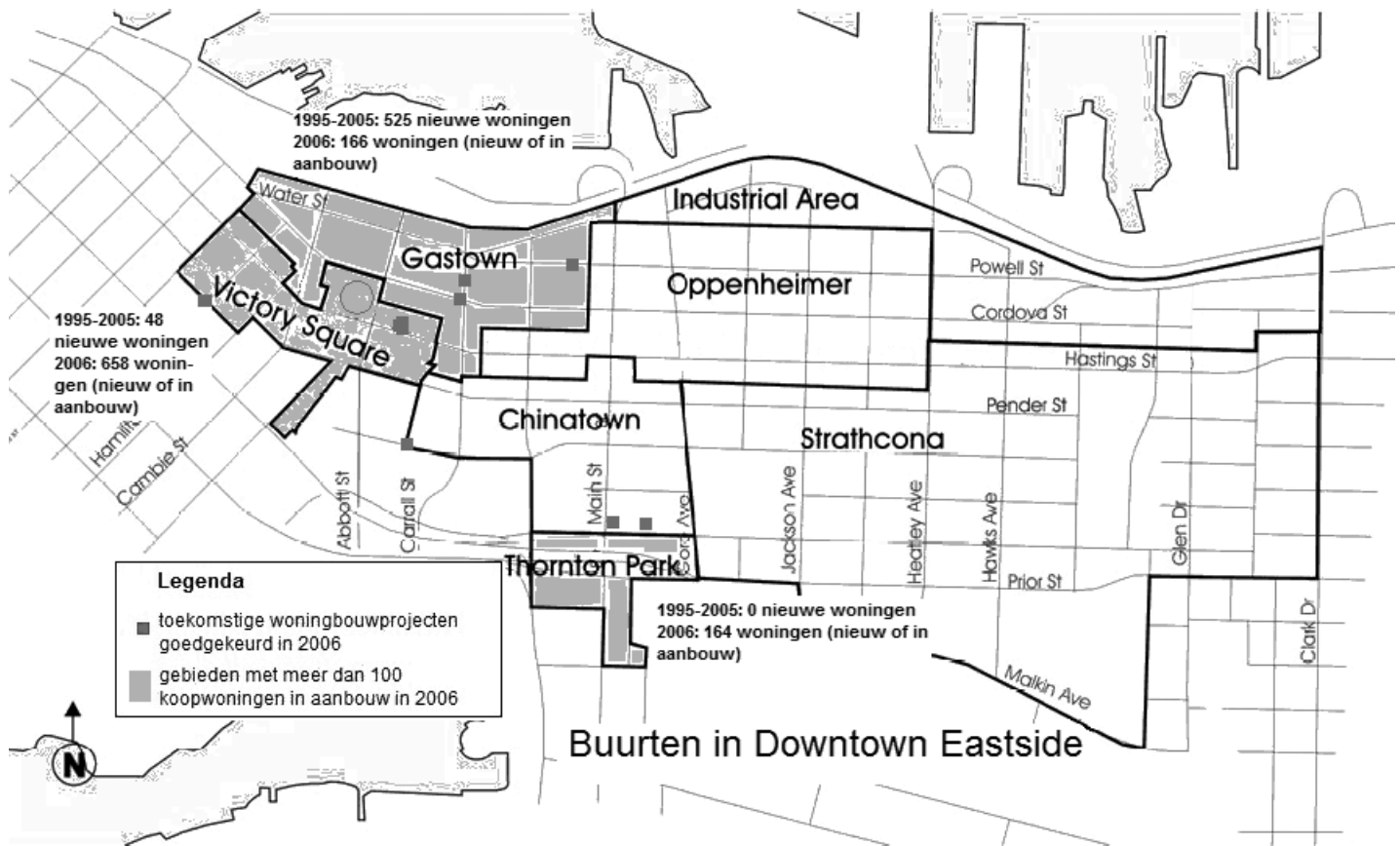
“De Olympische Spelen draaien om sport. Ze gaan niet over sociale problemen, het corrigeren van ervaren onrechtvaardigheid of het agenderen van andere beleidsprioriteiten. Sommige actievoerders proberen daar weliswaar de aandacht op te vestigen, maar zonder succes.” – Redactioneel Vancouver Sun, 12 februari 2008

Verrassend genoeg werd in april 2007 bekend dat het provinciebestuur van Brits-Columbia tien goedkope pensions had opgekocht in het oostelijke deel van het stadscentrum. Deze aankoop moest voorkomen dat ze door gretige projectontwikkelaars zouden worden verbouwd tot duurdere onderkomens. In plaats daarvan blijven ten minste 595 betaalbare kamers behouden en hopelijk worden ze ook opgeknapt. In februari 2008 kocht de provincie nog eens zes pensions met in totaal 330 kamers. Hoewel dit door velen wordt gezien als een stap in de goede richting, verkleint dit het benodigde aantal goedkope woningen niet. De ernst van de situatie wordt geïllustreerd door het gestaag toenemen van de dakloosheidcijfers. Het aantal buitenslapers werd in 2007 geschat op 1500 tot 2000 en daarnaast verbleven er nog eens honderden in opvangcentra en op tijdelijke adressen. Naar verwachting van de gemeente zal dit aantal groeien tot 3000 in 2010. De provincie kondigde eind 2007 aan dat tegen die tijd alle opvangcentra in Brits-Columbia 24 uur per dag, zeven dagen per week geopend zullen zijn om de grote vraag aan te kunnen.

Maatregelen voor een nette stad

De gemeente heeft daarnaast bekendgemaakt dat ze voordat de Olympische Spelen in 2010 beginnen de straten in Downtown Eastside zal 'schoonvegen'. Burgemeester Sam Sullivan heeft in november 2006 aangekondigd dat hij in het kader van Project Civil City het bedelen, de straathandel in drugs en het aantal daklozen zal gaan bestrijden door meer politietoezicht en strengere wetshandhaving. Op zijn officiële website verklaart hij dat het buiten kijf staat dat er snel en daadkrachtig moet worden opgetreden om de sociale ongeregelheden waar de stad onder lijdt, op te lossen. De Olympische en Paralympische Winterspelen zijn volgens hem een geweldige stimulans om die veranderingen in gang te zetten.

Dit denken in oplossingen voor 'sociale ongeregelheden' kan in verband worden gebracht met het idee van 'esthetiek van de ruimte', waaraan volgens sociaal geograaf Don Mitchell iedere andere afweziging, zoals de behoefte van daklozen om te eten, te slapen of eenvoudigweg op straat te zijn, ondergeschikt is. In deze ideologie wordt

Figuur 2: Nieuwbouwprojecten in het centrum van Vancouver. (bron: City of Vancouver Downtown Eastside Community Monitoring Report (2006))

onroerend goed meer gewaardeerd dan mensen, moet de binnenstad koste wat het kost herontwikkeld worden en wordt Downtown Eastside niet beschouwd als een gemeenschap, maar als een geografisch gebied. Met de Olympische Spelen in aantocht hebben daklozen, verslaafden, armen en psychiatrisch patiënten om met Lefebvre te spreken geen recht meer op de stad, omdat zij niet de gewenste gebruikers zijn en geen positieve bijdrage leveren aan het straatbeeld. Men wil dat de straat een voorspelbare overzichtelijke omgeving is, waarin een beschaafd publiek de levendigheid van de stad kan ervaren. De zogenaamde ongeregelde heden en het verval van Downtown Eastside is onaantrekkelijk, en zij die vrezen dat het gebied onbehaaglijk zal zijn voor de Olympische toeristen beklagen zich dan ook over het gebrek aan surveillerende politie.

Het is niet de eerste keer dat de gemeente het politietoezicht in Downtown Eastside uitbreidt. In 2003 werd al eens een team van 67 agenten opgericht om korte metten te maken met criminaliteit, drugs en vernielingen. Er was niet alleen zichtbaar meer politie op straat, men surveilleerde ook in burger. Als gevolg daarvan werden daklozen en drugsdealers naar andere delen van de stad verjaagd. Het nieuwe Project Civil City stelt onder andere voor om de gemeentelijke schoonmaakdienst te trainen om criminele activiteiten te signaleren en te rapporteren aan de politie. Andere voornemens zijn het afsluiten van afvalbakken, inzet van meer handhavers van gemeentelijke verordeningen en het plaatsen van beveiligingscamera's. Hoewel er geen Olympische sportfaciliteiten in Downtown Eastside worden gerealiseerd, zijn er in het gebied talloze ontwikkelingslocaties en bouwprojecten. De combinatie van stijgende vastgoedwaarden,

gentrificatie en de aanstaande Olympische Spelen heeft bijgedragen aan stijgende dakloosheidscijfers en bezorgdheid over het beeld dat de wereld in 2010 van Vancouver zal krijgen. Welk schouwspel zal de bezoekers en de televisiecamera's worden voorgeschoteld?

Stephanie Sersli (sersli@yorku.ca) is bezig met de afronding van haar master Geografie aan de York Universiteit in Toronto, Canada. Zij woont in Vancouver op loopafstand van Downtown Eastside. Vertaald door Jesper van Loon en Martijn van der Linden.

Literatuurselectie

- Lefebvre, H. (1991) *The production of space*. Malden: Blackwell Publishing.
- Lowes, M. (2002) *Indy dreams and urban nightmares: speed merchants, spectacle, and the struggle over public space in the world-class city*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mitchell, D. (2003) *The right to the city: social justice and the fight for public space*. New York: The Guildford Press.
- Nielsen, L. (2007) *Global Vancouver: spatial and temporal contestations in an emerging global city*. *Politics and Culture* 2, 2. <aspen.conncoll.edu/politicsandculture/> Laatst bezocht mei 2008.
- Olds, K. (1998) Canada: hallmark events, evictions, and housing rights. In: A. Azuela, E. Duhua & E. Ortiz (eds) *Evictions and the right to housing: experience from Canada, Chile, the Dominican Republic, South Africa and South Korea*. IDRC.
- Pivot Legal Society (2006) *Cracks in the Foundation. Solving the housing crisis in Canada's poorest neighbourhood*. Vancouver: Pivot Legal Society.

Londen 2012: voor iedereen behalve de Londenaren

AUTEUR Bas van de Geyn

Dit is het moment dat in Londen het plannen voor de Olympische Spelen van 2012 langzaam overgaat in bouwen. In dit interview blikken we met Mark Saunders, de oprichter van het mediaproductiebedrijf Spectacle Productions, terug op het verloop van de opstartperiode. Spectacle heeft jarenlange ervaring met zogenaamde 'community based media': mediaprojecten die worden uitgevoerd door en voor bij herstructurering betrokken bewonersgroepen.

Wat is precies de rol van Spectacle Productions in herstructureringsprocessen in Londen?

"Spectacle is in de eerste plaats geïnteresseerd in de wijze waarop bewoners hun eigen verhalen vormgeven. De camera biedt ze daarvoor een uitstekende mogelijkheid. Uiteindelijk is het namelijk allesbepalend wie er filmt. Tijdens stedelijke herstructureringen proberen wij de achterblijvers een stem te geven. Het beeldmateriaal kan dienen als een bewijs van gedane beloften, bijvoorbeeld door gesprekken met bestuurders op te nemen. Daarnaast is het door het organiseren van filmavonden in de buurt of een filmproductie voor een groter publiek makkelijker om de boodschap te communiceren. Bij al onze producties staat voorop dat de bewoners zelf het initiatief moeten nemen om hun situatie te veranderen, en Spectacle ondersteunt hen daarbij door middel van workshops en actieve begeleiding tijdens het filmen."

Het Olympische dorp en de grootste stadions zullen worden gebouwd in het Lea Valley Park in Oost-Londen. De omringende wijken Bow, Hackney, Leyton en West Ham zijn de meest achtergestelde buurten van Londen. Wat is jullie betrokkenheid geweest bij de start van de bouw van het Olympisch Park? En hoe verklaar je de keuze voor deze locatie?

"Een van de mythen is dat het Olympisch Park wordt gebouwd op 'empty land', maar locaties met honderdduizenden omwonenden zijn

natuurlijk nooit echt leeg. In dit gigantische gebied zijn 350 bedrijven gevestigd met in totaal vijftienduizend werknemers. Het was het grootste recreatiegebied in Oost-Londen. Het meest markante is dat het grootste voetbalcomplex ter wereld – 88 voetbalvelden waar de meeste profs uit Londen ooit begonnen – zal moeten wijken voor een parkeerterrein dat slechts een maand zal functioneren.

Spectacle heeft zich ingezet voor het bewonerscollectief Clays Lane. Deze bewonersgroep heeft in de jaren tachtig op eigen initiatief een woonwijk laten bouwen met uitsluitend sociale woningbouw. Op last van de London Development Agency is de woonwijk afgebroken. Dit kon gebeuren doordat er een Compulsory Purchase Order van kracht was, die onteigening mogelijk maakte. Bewoners hebben de laatste maanden van het bewonerscollectief in beeld gebracht. Op dit moment wonen de vierhonderd bewoners van Clays Lane verspreid over de hele stad."

Je spreekt over verplichte verkoop van woningen. Hoe is de inspraakprocedure dan verlopen?

"De Olympische Spelen zijn voor Londen, en waarschijnlijk voor heel Europa, het grootste stedenbouwkundige project ooit. Het tienduizend pagina's tellende programma lag slechts zes weken ter inzage, een volstrekt onrealistische termijn voor deze uiterst complexe aanvraag. Het was bovendien erg lastig om toegang te krijgen tot de noodzakelijke documenten vanwege de hoge kosten – ruim 600 euro voor het gehele pakket – en het ontbreken zowel op internet als in de lokale bibliotheken aan alternatieve informatiebronnen. Een van de bewoners van de Clays Lane vertelde: 'Ik kwam uit belangstelling langs op een van de informatieavonden. Toen ik de kaarten nog eens goed bekeek, realiseerde ik me opeens dat mijn huis midden in het Olympisch Park stond.'"

Maar gaat het belang van de meerderheid niet boven dat van het individu? In de aanvraag wordt gesproken over werkgelegenheidsprojecten en nieuwbouw van betaalbare

woningen voor achterstandswijken in Oost-Londen.

“De schattingen van de opbrengsten van de Spelen lopen enorm uiteen. Het enige wat er op dit moment over te zeggen is, is dat de signalen niet veelbelovend zijn. Baron Sebastian Coe, oud-Olympisch kampioen en directeur van de Londense Spelen, schat dat er negenduizend nieuwe huizen zullen worden opgeleverd, en de London Development Agency stelt dat er minimaal vijftigduizend nieuwe banen worden gecreëerd. Het consultancybureau Arup stelt deze prognose bij tot drieduizend nieuwe banen en vierduizend betaalbare woningen. Het eerste woningbouwproject is onlangs opgeleverd. De minimale instapeis voor deze ‘betaalbare’ woningen was een jaarinkomen van 36.000 euro, wat voor velen toch iets te duur zal zijn. Veelzeggend is verder dat Baron Coe onlangs terugkwam op de ethische code. Met de gemeente is oorspronkelijk afgesproken dat iedere werknemer een ‘living wage’ zou ontvangen van 9,05 euro per uur om te garanderen dat het daadwerkelijk lonend zou zijn om voor de Spelen te werken. In de recentelijk afgesloten contracten met onderaannemers wordt echter nergens meer over dit minimumloon gesproken.”

Een opmerkelijk aspect van mega-evenementen als de Olympische Spelen zijn de enorme budgetoverschrijdingen. Je zou bijna kunnen zeggen dat deze hyperkapitalistische evenementen uiteindelijk altijd verliesgevend zijn. Waarom kiest men er niettemin nog steeds voor om een rooskleuriger voorstelling van zaken te geven?

“In het kort komt het er volgens mij op neer dat de Spelen nooit zouden plaatsvinden als het publiek de daadwerkelijke kosten zou kennen. Het eerstgenoemde budget, vastgesteld voordat Londen zich kandidaat stelde, was 4,4 miljard. Dit is nu verhoogd tot ongeveer 12,5 miljard en alle analisten verwachten dat het uiteindelijk boven de 25 miljard euro zal uitkomen. Die kosten zullen uiteindelijk door velen gedragen moeten worden: de publieke sector (64 procent), de Londense belastingbetalers (13 procent) en de National Lottery (23 procent). De loterij bekostigt veel onafhankelijke welzijnsprojecten in buurten en is verantwoordelijk voor een groot deel van het Britse kunstbudget, waardoor nu al meer dan vijfduizend kunstprojecten niet door kunnen gaan.

Waarom de Spelen dan toch doorgaan? De naoorlogse Spelen zijn eigenlijk geen sportevenementen meer, maar megaontwikkelingsprojecten. Het is een instrument voor herstructurering op een schaal die de stoutste dromen van iedere stadsplanner overtreft. In de afgelopen dertig jaar heeft in er Oost-Londen keer op keer stedelijke vernieuwing plaatsgevonden met de intentie om armoede en sociale uitsluiting te verminderen, maar het beoogde doel is nooit gerealiseerd. Dit is simpel te verklaren als het proces uiteindelijk de privatisering van woningen en publieke ruimte beoogt. Het maakt dan niet meer uit of er zoals nu wordt gesproken over sociale diversiteit, of over het ‘trickle-down effect’ van Margaret Thatcher in de jaren tachtig. Zij geloofde heilig dat investeringen voor de rijken uiteindelijk ten goede zouden komen aan de armen.

Veelzeggend is de opmerking van David Mackay, een van de belangrijkste architecten voor de Spelen van 1992 in Barcelona: ‘Het masterplan

in Londen is (...) over-constructie. Het voldoet geheel aan de veeleisende wensen van het IOC, die alles wil hebben voor een drie weken lange praalvertoning. Ze zijn te ver gegaan. De Spelen zijn niet meer voor de Londenaren.’”

Laten we tot slot terugkijken op die gedenkwaardige dag dat Londen de Spelen kreeg toegewezen. In het artikel *The regeneration games (2007)* dat je over Londen 2012 schreef, noemde je de keuze voor Londen een verassing. Het ging om Londen of Parijs, en Parijs was al jaren verder in het planningsproces. De benodigde infrastructuur was daar al grotendeels klaar. Hoe verklaar jij dat Londen de eer te beurt is gevallen?

“De officiële verklaring van het Londense Olympisch Comité op 6 juli 2005 luidde dat de tolerantie, etnische diversiteit en multiculturaliteit doorslaggevend waren geweest. Nog geen 24 uur later verdween die interpretatie in het niets van de weezinwekkende bomaanslagen van 7-7.

Een betere verklaring is dat Londen niet Frans is. Het belang van het Amerikaanse bedrijfsleven in de Olympische Spelen is groot. Het Amerikaanse Olympisch Comité ontvangt twintig procent van de marketingopbrengsten en 12,75 procent van de televisie-inkomsten. De Verenigde Staten zijn dan ook niet voor niets met grote regelmaat organisator: St. Louis (1904), Los Angeles (1932, 1984), Atlanta (1996), Lake Placid (1932, 1980), Squaw Valley (1960) en Salt Lake City (2002). Groot-Brittannië heeft zich na 11 september steeds achter de Verenigde Staten geschaard, en Frankrijk deed dat niet. En sinds de inval in Irak in 2003 zijn de Verenigde Staten uitgesproken anti-Frans.

Het is onacceptabel dat we het Internationaal Olympisch Comité niet ter verantwoording kunnen roepen, terwijl deze zelfbenoemde instantie wel over het lot van onze steden beslist. De toekomst van Oost-Londen is er een van clustering en privatisering. Het gebied zal worden opgedeeld in afzonderlijke clusters van gesloten wooncomplexen en winkelcentra, verbonden door veilige joggervriendelijke groenstroken.”

Bas van de Geyn (basvandegeyn@gmail.com) is stadsgeograaf en werkzaam voor de vereniging *De Vrije Ruimte in Amsterdam*. Momenteel is hij eveneens verbonden aan de *London Metropolitan University*.

Literatuurselectie

Cheyne, J. (2006) Clays Lane planning deception. GamesMonitor. <www.gamesmonitor.org.uk> Laatst bezocht mei 2008.

Olympic Delivery Authority (2008) Programme delivery baseline report, january 2008. Londen.

Saunders, M. (2007) The regeneration games. Mute Magazine, 12 september 2007. <www.metamute.org> Laatst bezocht mei 2008.

Vaujany, F. (2006) Hardy heroic: Olympics housing plans. Rising East Online 3. <www.uel.ac.uk/risingeast> Laatst bezocht mei 2008.

Olympisch Gebied Amsterdam: inspirerend sinds 1928

AUTEUR Hans Karssenbergh

FOTOGRAFIE Annemarijne Bax

Voor de ingang van het Olympisch Stadion in Amsterdam staat een beeld van Prometheus, een oorlogsmonument voor de slachtoffers uit de sportwereld. De Titaan wordt geassocieerd met de Olympische vlam, die voor het eerst bij de Spelen in Amsterdam werd ontstoken.

Om in de natuur te kunnen overleven waren de mensen er met hun eigenschappen nogal bekaaid vanaf gekomen. Daarom stal Prometheus het vuur, dat tot dan toe voorbehouden was aan de Olympische goden, en gaf het aan hen. Zeus ontdekte het en ketende hem aan de Kaukasus, waar elke dag een adelaar zijn lever uitpikte, die elke nacht weer aangroeide. Dit duurde dertigduizend jaar totdat Herakles hem bevrijdde. Dit verhaal symboliseert de geschiedenis van het Olympisch Stadion in Amsterdam. Een aantal maal hing het voortbestaan van het stadion aan een zijden draad en steeds zagen bijzondere mensen op tijd de unieke kansen die het bood en wisten zij vele anderen te mobiliseren. De Olympische vlam werd er in 1928 voor het eerst in de Marathontoren ontstoken en brandde sindsdien voort.

De Olympische Spelen van 1928

Vanaf het einde van de negentiende eeuw is het verschijnsel sport razendsnel opgekomen, zowel om te doen als om naar te kijken. In Amsterdam en Rotterdam werden sporttempels gebouwd groter dan de grootste kerken uit onze geschiedenis. Het binnenhalen van de Olympische Spelen van 1928, na mislukte pogingen in 1920 en 1924, was de bekroning van deze ontwikkeling. Hoewel niet vergelijkbaar met

de hedendaagse omvang, waren de Spelen een groot evenement. Er namen 2883 atleten uit 46 landen deel aan 109 evenementen in vijftien sporten. Ter vergelijking: in Beijing zullen 10500 atleten uit ruim 200 landen deelnemen aan 302 evenementen in 28 sporten. Toch waren de Spelen van 1928 van grote betekenis. Het wereldbeeld van het op dat moment geïsoleerde gastland werd in één klap enorm verruimd. Uit de hele wereld streken sporters en supporters neer die men in Nederland tot dan toe alleen maar uit verhalen kende. Tot het Europees Kampioenschap voetbal in 2000 waren de Olympische Spelen van 1928 het grootste internationale sportevenement dat Nederland ooit organiseerde.

Zoals Prometheus het vuur van de goden stal, zo kreeg Amsterdam door listen en de inzet van het Nederlandse volk de Spelen. Baron Van Tuyll van Serooskerken, de eerste Nederlander in het Internationaal Olympisch Comité, was de drijvende kracht achter de kandidatuur. In 1912 richtte hij het Nederlands Olympisch Comité op om zijn ambitie extra kracht bij te zetten. In de aanloop naar 1928 kwam hij erachter dat zijn vriend De Coubertin, oprichter van de moderne Spelen en tweede voorzitter van het IOC, voor 1928 ook afspraken had gemaakt met Los Angeles. De baron liet het er niet bij zitten: hij liet de Nederlandse gezant in Rome tijdens het IOC-congres opstaan en iedereen uitvoerig bedanken voor de toewijzing van de Spelen. Niemand durfde te protesteren uit angst voor een diplomatieke rel, en Los Angeles moest genoeg nemen met de Spelen van 1932. De baron zag zijn droom niet meer in vervulling gaan. Hij overleed in 1924.

Amsterdam kon zich toen gaan opmaken voor onder meer de bouw van het Olympisch Stadion. Toch ging het opnieuw bijna niet door. De

Het Olympisch Stadion werd gered en het omringende gebied gerevitaliseerd. Prometheus is ontketend.

neerzetten, werd een eenvoudig bord bedacht: een blauw vierkant bord met een witte P. Dit verkeersbord is wereldwijd bekend geworden.

Sportbolwerk na 1928

Het Olympisch Stadion bleef na 1928 het hart van de Nederlandse sport. Het werd een multifunctionele openluchtarena waar sport en cultuur hand in hand gingen. In zijn tachtigjarig bestaan hebben er uiteenlopende sporten plaatsgevonden, zoals voetbal, wielrennen, hockey, atletiek, paardrijden, motorcross en cricket, maar ook Koninginnedagvieringen en popfestivals. Het stadion werd zo intensief gebruikt dat in 1937 een extra ring met tribunes in gebruik genomen werd. Over de kwaliteit van het ontwerp waren de meningen verdeeld, maar het breidde de toeschouwerscapaciteit uit van 41.433 naar 60.000. In de jaren die volgden speelden Ajax en Oranje er belangrijke thuiswedstrijden, waaronder de beroemde 'mistwedstrijd' Ajax – Liverpool in 1966. Ook werden er bokswedstrijden gehouden, en de beste atleten ter wereld hebben er menig rondje gelopen. Bekende sporters zoals Alida van den Bos, Jan Derksen, Arie van Vliet, Fanny Blankers-Koen, Tiemen Groen, Johan Cruyff en Rinus Michels hebben sporen in het Olympisch Stadion liggen. In 1954 vond de start van de Ronde van Frankrijk in het stadion plaats, de eerste keer buiten Frankrijk.

Maar zoals Prometheus aan de Kaukasus gekluisterd was, zo leed ook het Olympisch Stadion. Het verval sloeg toe en kreeg de naam van enorm urinoir. In de jaren negentig lagen de sloopplannen klaar. Ervoor in de plaats moesten 1250 woningen komen. Opnieuw manifesteerde het publiek zich echter als Herakles. De bevrijding van het stadion en het omliggende gebied startte onder aanvoering van Piet Kranenberg, die een uitgekende lobby organiseerde en voor het benodigde kapitaal zorgde. Architect Van Stigt kon daarna aan de slag. Hij wist door de betonnen ring heen te kijken, voerde vanaf 1996 een bijzonder fraaie renovatie uit en het Olympisch Stadion was gered.

Heropening en gebiedsontwikkeling

Op 13 mei 2000 is het gerestaureerde Olympisch Stadion heropend en daarmee is een nieuwe weg voor het monument ingeslagen. Het is nu een ontmoetingsplaats voor sport- en cultuurevenementen als de ING Marathon Amsterdam, de wedstrijden van de Suriprofs en het Nederlands Kampioenschap Atletiek. Het werkt als magneet voor sportgerelateerde instellingen als de Johan Cruyff Foundation en de Richard Krajceck Foundation. Atletiekvereniging Phanos traint er, maar bijvoorbeeld ook de Amerikaanse wereldkampioen op de 100 meter Tyson Gay. In 2005 werd in het stadion de Olympic Experience Amsterdam geopend, een museum dat een permanent eerbetoon is aan de Nederlandse sport, en het stadion biedt duizenden scholen in Nederland het Olympische lespakket aan.

nogal calvinistische regering vond sport maar zondig, sprak er schande van dat er vrouwen zouden deelnemen en weigerde het NOC te subsidiëren. Nederland dreigde zich internationaal belachelijk te maken door de Spelen terug te moeten geven. Het Nederlandse volk hield echter een inzameling en bracht in korte tijd anderhalf miljoen gulden op – een enorm bedrag in die tijd – waardoor de Spelen door konden gaan.

Helden en innovaties

De Olympische Spelen werden een feest dat vele helden voortbracht. Voor het eerst mochten vrouwen deelnemen aan atletiek en gymnastiek. De legendarische Finse atleet Paavo Nurmi won zijn negende gouden medaille op de 10.000 meter. Johnny Weissmüller, die later bekend zou worden als vertolker van Tarzan, won goud bij het zwemmen op de onderdelen 100 meter en 4x200 meter vrije slag. Er waren ook medailles voor cultuur: toentertijd een volwaardige Olympische discipline. Jan Wils, de architect van het Olympisch Stadion, won goud op het onderdeel bouwkunst. Zijn creatie trok internationale aandacht, omdat het het eerste stadion was dat speciaal voor de Olympische Spelen gebouwd werd. Zijn geometrische vormen en horizontaliteit werden een nieuwe standaard in de architectuur en worden tot op de dag van vandaag internationaal geroemd. Om alle bezoekers, die voor het eerst per auto zouden komen, te accommoderen, werden in de stad parkeerterreinen aangelegd. Tegenover het stadion ontstond het Stadionplein: een grote parkeerplaats die anno 2008 nog steeds als zodanig wordt gebruikt. Om de internationale bezoekers te kunnen wijzen waar ze hun auto moesten

De renovatie is achteraf gezien een belangrijke impuls geweest voor een herleving van het stadion als bolwerk en van het omringende stedelijke gebied. Het terrein rond het Olympisch Stadion is ingericht als evenemententerrein. In het Olympisch Kwartier ten noorden van het stadion zijn duizend woningen gebouwd in navolging van Berlage's Nieuwe stijl. Het geplande Park Schinkeleilanden ten zuiden van het stadion moet een groene scheg worden die het Vondelpark en het Amsterdamse Bos met elkaar verbindt. Voor het Stadionplein zijn vergevorderde plannen om na een kleine eeuw als parkeerplaats te hebben gefunctioneerd de auto's ondergronds te brengen en van het plein een verblijfsruimte te maken in de sfeer van de rest van het Olympisch Gebied.

Ondertussen is de context drastisch veranderd. Tot tien jaar geleden was dit gebied het einde van de stad. Door de ontwikkeling van het gebied en de omgeving, zoals de nabijgelegen Zuidas, is het in de dagelijkse beleving veel meer een onderdeel van de stad geworden. Het centrumgebied van Amsterdam breidt zich uit tot aan de ringweg A10. Met twee miljoen vierkante meter nieuw programma en de top van de juridische en financiële dienstverlening in Nederland ontstaat met de Zuidas een nieuw Amsterdams centrumgebied en daar ligt het Olympisch Gebied pal naast. De stad werkt aan plannen voor een Sportas – de zone tussen Vondelpark en Amsterdamse Bos – en kent het Olympisch Gebied daarin een belangrijke plaats toe, omringd door allerlei andere sportfaciliteiten. Bovendien zet Amsterdam samen met vele partners de schouders onder het Olympisch Plan dat is bedoeld om Nederland tot 2016 te ontwikkelen tot een sportland. De bijzondere sportbeleving in het Olympisch Gebied zal daar een belangrijke rol in spelen.

Unieke coalitie

Deze nieuwe ontwikkelingen zijn mede aangejaagd door de vorming van een unieke samenwerking tussen verschillende gebiedspartijen: de Stichting Promotie Olympisch Gebied Amsterdam. Aangejaagd door het stadsdeel Oud-Zuid werken daarin het Olympisch Stadion, de Gerrit Rietveld Academie, NOC*NSF, BPF Bouwinvest, Projectbureau Zuidas en Dienst Ruimtelijke Ordening samen onder het motto 'Inspirerend sinds 1928'. De coalitie is opgenomen in de landelijke reeks voorbeeldprojecten voor Creatieve Economie, waarover binnenkort een publicatie verschijnt. Door middel van creatieve sessies met jonge ontwerpers, 'storytelling'-bijeenkomsten, kernwaardensessies en recentelijk een bedrijfsplan wekken zij het Olympische motto 'sneller, hoger, sterker' en de Olympische gedachte, culturele uitwisseling en ontmoeting, in het Olympisch Gebied Amsterdam tot leven.

De coalitie wil het gebied ontwikkelen tot het gebied voor Olympische energie, het sportpodium van Nederland en een kruispunt van sport en cultuur. Het ambitieniveau is lokaal, regionaal, nationaal en internationaal. In het gemeenschappelijk aangestuurde bedrijfsplan wordt het gebied geprogrammeerd met talentontwikkeling, jeugdig elan, sportemotie en teamspirit.

Het vuur, dat in 1928 voor het eerst werd ontstoken, brandt in steeds weer nieuwe gedaanten voort in het Olympisch Gebied Amsterdam. Verhalen zijn daarvan de drager en die worden in allerlei vormen doorgegeven. U kunt het zelf ervaren door de omgeving van het

stadion te voet te verkennen aan de hand van de Audiotour Olympisch Gebied. Prometheus is ontketend.

Hans Karszenberg (hans.karszenberg@stipo.nl) is venoot van Stipo, kennisteam voor stedelijke ontwikkeling. Hij was samen met Nelleke Penninx voor stadsdeel Oud-Zuid initiatiefnemer en aanjager van de Coalitie Olympisch Gebied.

Literatuurselectie

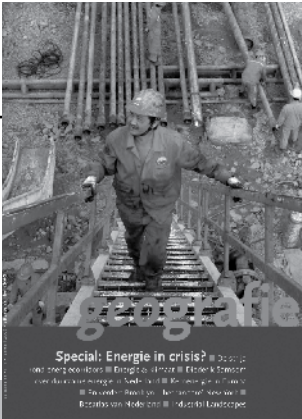
Vooren, J. v.d. (2007) De onzichtbare verandering van Amsterdam. <www.sportgeschiedenis.nl> Laatst bezocht mei 2008.

Arnoldussen, P. (2008) Amsterdam 1928. Het verhaal van de IXe Olympiade. Amsterdam: Rap.

Dijk, S. v. (2007) Olympisch Stadion Amsterdam Programma. <kunst-en-cultuur.infonu.nl> Laatst bezocht mei 2008.

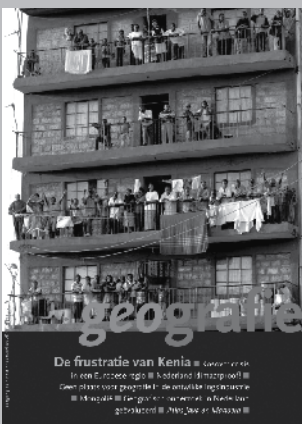
Karszenberg, H. & N. Penninx (2006) Opdrachtformulering Schetsontwerp Stadionplein. Amsterdam.

Karszenberg, H. (2007) Winners en verliezers op je iPod. Audiotour Olympisch Gebied. <www.stipo.nl> Laatst bezocht mei 2008.

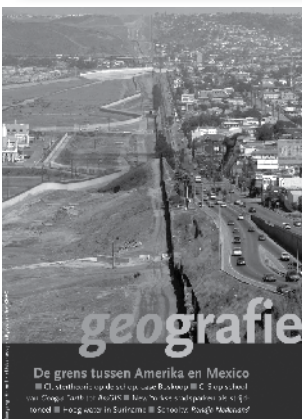
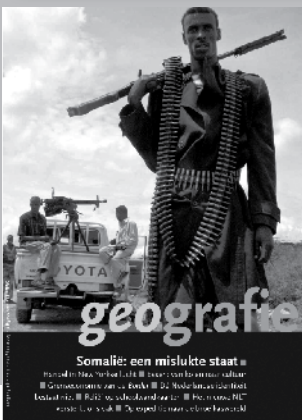

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen en studenten geografie

- informatie over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten
- reisverhalen
- opinies
- achtergrondinformatie
- recensies
- nieuwsberichten
- columns
- interviews
- geografische agenda
- boekbesprekingen
- aanbiedingen...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts € 32 per jaar, aio's en oio's betalen € 65 (normale prijs € 87,50 per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
 030 253 40 56 voor een abonnement.
 Een welkomstdcadeau ligt klaar!

Leven in een oliestaat

AUTEUR Heidi Hanssens

FOTOGRAFIE Mark Hills & Steve en Jem Copley

Ze staan in de top vijftig van rijkste landen ter wereld op basis hun Bruto Binnenlands Product per capita, maar wat vertellen de andere indicatoren in het meest recente rapport van de Verenigde Naties over het dagelijkse leven in de Golfstaten?

Tot op de dag van vandaag is het Bruto Binnenlands Product per capita (BBP per capita), naast het Bruto Nationaal Product, de meest gebruikte index om de economische prestaties van een land te kwantificeren. Jarenlang waren beleidsmakers en economen ervan overtuigd dat nationale economische groei onvermijdelijk resulteerde in een betere algemene levensstandaard, maar de dagelijkse realiteit van gewone burgers vertelde vaak een heel ander verhaal. De kloof tussen arm en rijk bleef groeien, evenals het aantal kinderen dat ten gevolge van ondervoeding en makkelijk te genezen ziektes hun eerste levensjaren niet overleefden. In de jaren negentig van de vorige eeuw ontstond dan ook toenemende kritiek op deze neoliberale visie. Men was van oordeel dat de traditionele benadering geen rekening hield met de mens achter de cijfers. Wat heb je immers aan een hoog inkomen wanneer je als meisje geen toegang hebt tot degelijk onderwijs of wanneer je een halve dag moet reizen naar de dichtstbijzijnde medische voorziening? Het succesverhaal van economische groei verloor zijn glans, en menselijke ontwikkeling werd het nieuwe streefdoel.

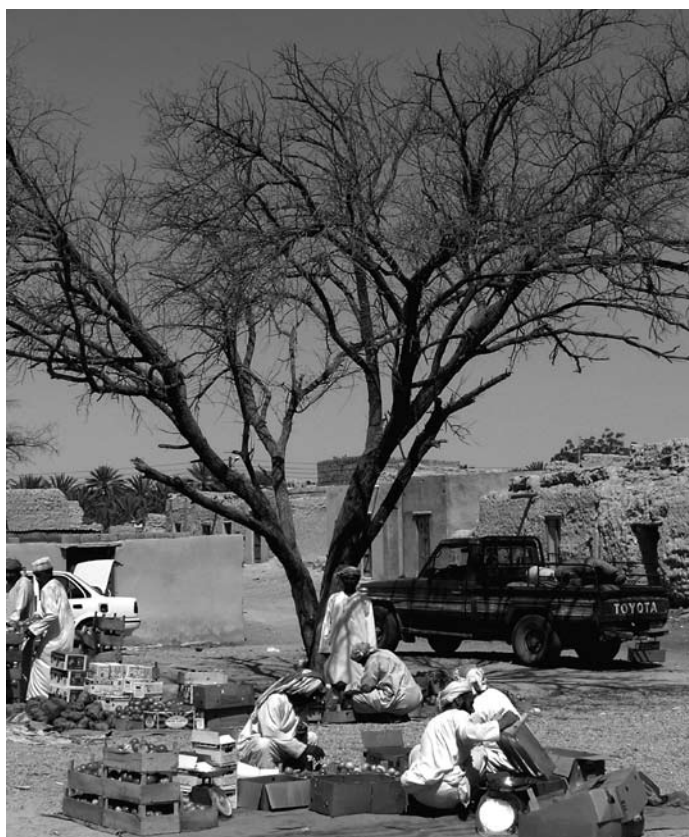
Deze omwenteling vond haar weerklink in een reeks nieuwe indexen die in de loop van de jaren negentig door de Verenigde Naties werden ontwikkeld. Deze moesten het mogelijk maken om het menselijke aspect van de economie te vatten. De Human Development Index (HDI) is daarvan de bekendste, en de jaarlijkse rangschikking oefent in vele

landen belangrijke invloed uit op het beleid. Twee minder bekende, maar minstens even belangrijke instrumenten zijn de Gender-related Development Index (GDI) en de Gender Empowerment Measure (GEM). Dit artikel staat stil bij wat de cijfers in het meest recente VN-rapport ons vertellen over het leven in de Golfstaten. Niet alle gebruikte data zijn in de bijgevoegde tabellen opgenomen. Een volledig overzicht is te vinden in het *Human Development Report 2007/2008*, dat via de website van de Verenigde Naties vrij verkrijgbaar is.

Menselijke ontwikkeling?

Tabel 1 leert ons dat Qatar in de top vijf van de rijkste landen ter wereld staat (na Luxemburg, Noorwegen en IJsland). Oman sluit de rij van Golfstaten met een BBP per capita in dezelfde orde van grootte als Hongarije en Estland. Jemen is niet in de tabel opgenomen. Ondanks de olie- en gasvoorraden heeft het land te kampen met grote handelstekorten, voornamelijk als gevolg van een zwakke landbouwsector door frequente periodes van droogte en zich voortslepende burgeroorlogen. Met een BBP per capita van \$718 en ranking 153 is het het armste land in de regio, waardoor het niet aan het profiel van rijke oliestaat voldoet. Voor deze studie is het land daarom minder relevant.

Wat we ons kunnen afvragen, is of het relatief hoge binnenlands inkomen in de onderzochte staten efficiënt werd geïnvesteerd in onderwijs, medische infrastructuur en sociale verzekeringen. Om hier antwoord op te kunnen geven, is het zinvol om naar de HDI-ranking te kijken. De Human Development Index meet immers in welke mate aan drie fundamentele vereisten voor een menswaardig leven is voldaan: 1) recht op een lang en gezond leven, 2) toegang tot degelijk onderwijs en 3) beschikbaarheid van inkomen. Deze basiscomponenten worden

Oman sluit de rij van Golfstaten met een BBP per capita vergelijkbaar met Hongarije en Estland

op hun beurt gekwantificeerd aan de hand van vier variabelen: 1) gemiddelde levensverwachting bij geboorte (een variabele die indirect ook iets vertelt over bijvoorbeeld toegang tot drinkbaar water, medische hulp, gezond voedsel, degelijke huisvesting of een veilige leefomgeving), 2) alfabetiseringsgraad onder volwassenen, 3) inschrijvingsgraad in het primair, secundair en tertiair onderwijs en 4) het BBP per capita. Op basis van de waarde van deze vier variabelen wordt de HDI berekend. Hoe hoger de indexwaarde, hoe beter een land voldoet aan de basisvereisten. Koeweit scoort het best wat betreft menselijke ontwikkeling. Met een HDI van 0,891 doet het land het zelfs iets beter dan Malta, dat een HDI van 0,878 heeft. Koninkrijk Saoedi-Arabië komt het minst goed voor de dag en scoort vergelijkbaar met Panama. De cijfers worden pas echt interessant als de HDI en het BBP per capita naast elkaar worden geplaatst. Het vergelijken van absolute waarden is zinloos, aangezien het hier om twee totaal verschillende indexen gaat. Wat wel kan, is de plaatsing van een land in beide rangschikkingen vergelijken. Van een staat met een hoog binnenlands inkomen mag men verwachten dat het ook goed scoort op de HDI. Is dit niet het geval, dan wijst dat op een niet-efficiënte of oneerlijke (her)verdeling van de beschikbare middelen. Hoewel Qatar een van de rijkste landen ter wereld is, staat het pas op de 35e plaats in de HDI-ranking – goed voor een verschil van 31 plaatsen: het grootste verschil in de tabel – terwijl Koeweit het met minder inkomen per capita net iets beter doet. Zoals uit Tabel 2 blijkt, leven mensen er gemiddeld twee jaar langer en hoewel een lager percentage van de bevolking is ingeschreven in het onderwijs, is de alfabetiseringsgraad er gemiddeld vier procent hoger. Dit laatste kan veroorzaakt worden door een iets andere bevolkingsopbouw met meer ouderen, waardoor een groter percentage van de bevolking van Koeweit zijn schoolcarrière reeds achter zich heeft.

En de vrouwen?

Hoewel de HDI duidelijk een vollediger beeld geeft van de sociaaleconomische situatie in de Golfstaten dan het BBP per capita, heeft de index ook een aantal tekortkomingen. Hij meet bijvoorbeeld ontwikkelingen op nationaal niveau, waardoor informatie over interne ongelijkheid verloren gaat. In een land kunnen immers verschillen bestaan tussen etnische bevolkingsgroepen, geografische regio's of tussen mannen en vrouwen. Een mogelijke oplossing is het 'devalueren' van de oorspronkelijke waarde van de HDI evenredig met de mate van

ongelijkheid, en dat is precies wat de Gender-related Development Index (GDI) doet.

Voor het berekenen van de GDI worden dezelfde variabelen gebruikt als voor de HDI, maar deze worden voor mannen en vrouwen afzonderlijk gekwantificeerd. Vervolgens worden beide genderspecifieke resultaten gecombineerd met behulp van een devaluerende factor, waardoor het eindresultaat kleiner wordt naargelang de 'gender gap' groter is. In het geval van perfecte gelijkheid tussen mannen en vrouwen is de waarde van de GDI dus gelijk aan die van de HDI. Het is belangrijk om in te zien dat de absolute waarde van de GDI op zich geen informatie geeft over de gender(on)gelijkheid. Twee landen, de eerste met een hoog algemeen welvaartsniveau (hoog HDI) en een grote genderongelijkheid en de tweede met een laag algemeen welvaartsniveau (laag HDI), maar weinig discriminatie tegen vrouwen, kunnen dezelfde GDI-waarde hebben. Bij de eerste neemt de HDI-waarde sterk af, bij de tweede maar weinig. Enkel het verschil tussen de HDI en de GDI is daarom een maat voor de gender(on)gelijkheid in een land.

Uit Tabel 1 kan men afleiden dat ongelijkheid tussen mannen en vrouwen het kleinst is in Koeweit en het grootst in Saoedi-Arabië. De waarden van Qatar, Bahrein en de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) schommelen rond die van Koeweit. Bekijken we echter de componenten waaruit de GDI is opgebouwd (Tabel 2), dan komen enkele verrassende feiten aan het licht. In elk land is de gemiddelde levensverwachting bij vrouwen hoger dan bij mannen, ook na een correctie van twee jaar voor de algemeen gemiddeld hogere levensverwachting van vrouwen. Hoewel de GDI een vorm van discriminatie weergeeft, heeft dit klaarblijkelijk geen weerslag op hun lichamelijke gezondheid. De alfabetiseringsgraad is tot 13 procent hoger (Oman) voor de mannen, maar in elk land zijn meer vrouwen dan mannen ingeschreven in het onderwijs. In Qatar loopt dit verschil zelfs op tot 14 procent. Deze discrepantie tussen alfabetiserings- en inschrijvingsgraad is vermoedelijk te verklaren door het feit dat algemeen onderwijs voor meisjes een vrij recent fenomeen is, waardoor de oudere generatie vrouwen ongeletterd is. Vroegere discriminatie blijft dus doorwerken in de variabele 'alfabetiseringsgraad', terwijl dit geen invloed heeft op de variabele 'inschrijvingsgraad'.

Maar als voor deze drie variabelen de verschillen tussen mannen en vrouwen zo klein zijn, en soms zelfs in het voordeel van de vrouw, wat

	Qatar	Koeweit	VAE	Bahrein	Saoedi-Arabië	Oman
BBP p.c. (US\$)	52 240	31 861	28 612	17 773	13 399	9 584
BBP rang	4	20	22	30	37	43
HDI	0.875	0.891	0.868	0.866	0.812	0.814
HDI rang	35	33	39	41	61	58
HDI-BBP rang	31	13	17	11	24	15
GDI	0.863	0.884	0.855	0.857	0.783	0.788
HDI - GDI	0.012	0.007	0.013	0.009	0.029	0.026
GEM	0.374	-	0.652	-	0.254	0.391
GEM rang	84	-	29	-	92	80

Tabel 1. Overzicht van de absolute en relatieve scores van de vijf Golfstaten voor vier indicatoren. (bron: Human Development Report 2007/2008)

verklaart dan het toch soms grote verschil tussen HDI en GDI? Het antwoord is het verschil in inkomen. Een vrouw in Saoedi-Arabië bijvoorbeeld verdient gemiddeld zes keer minder dan een man, hoofdzakelijk omdat veel vrouwen geen baan buitenhuis (mogen) hebben. Hoewel dit wijst op de algemeen strenge behandeling van vrouwen in moslimlanden, moet dit ook enigszins genuanceerd worden. De vraag is of gelijkheid van gemiddeld inkomen wel een goede maat is voor gendergelijkheid. Veel vrouwen – ook bij ons – verkiezen immers de zorg voor het huishouden en de kinderen boven een carrière of baan. Bovendien betekent een lager inkomen voor vrouwen niet noodzakelijk dat ze een lagere levensstandaard hebben, omdat het inkomen meestal wordt verdeeld op het niveau van het gezin. Wanneer dus het verschil in inkomen de belangrijkste factor is om het verschil tussen HDI en GDI te verklaren, kan men zich terecht afvragen of de GDI wel een adequate index is om gender-(on)gelijkheid te meten. In de meeste ontwikkelingslanden is dit inderdaad het geval, omdat de GDI ongelijkheid meet in heel fundamentele aspecten van het menselijk leven. Maar discriminatie kan ook op een niveau spelen dat de variabelen van de GDI niet kunnen vatten, namelijk dat van persoonlijke vrijheid. Om dit gebrek aan verklaringskracht op te vangen, werd een tweede gendergevoelige index ontwikkeld: de Gender Empowerment Measure (GEM). De dimensies van deze index weerspiegelen de mate van 'aanwezigheid' van vrouwen in leidinggevende posities in de economische en politieke wereld: 1) de procentuele vertegenwoordiging in het parlement, 2) procentuele vertegenwoordiging in administratieve en bestuursfuncties, 3) procentuele vertegenwoordiging voor professionele en technische functies en 4) verhouding van het vrouwelijk inkomen tot het mannelijk inkomen. Zoals uit de tabellen blijkt, is het grootste probleem van de GEM het gebrek aan kwaliteitsvolle data waardoor het vaak niet mogelijk is om de index te berekenen. Voor wat betreft politieke macht staan vrouwen er in de Verenigde Arabische Emiraten het best voor met 22,5 procent

van de zetels, wat slechts twee procent minder is dan in Canada of Zwitserland. In Qatar en Saoedi-Arabië daarentegen zetelen geen vrouwen in het parlement. Algemeen is de vrouwelijke vertegenwoordiging in professionele en technische functies het hoogst (gemiddeld tussen de 25 en 35 procent), hoewel dit toch duidelijk minder is dan in andere landen waar de cijfers rond de vijftig procent schommelen. Saoedi-Arabië vormt hierop met zes procent een uitzondering, maar doet het met 31 procent vrouwelijke managers dan weer duidelijk beter dan de andere Golfstaten waar dit gemiddeld maar acht procent bedraagt.

Hoewel er uitzonderingen zijn, is het duidelijk dat de aanwezigheid van vrouwen in het politieke en economische leven van de staten op het Arabische schiereiland vaak te laag is om van een degelijke vertegenwoordiging te kunnen spreken. Wat betreft gezondheid, onderwijs en levensstandaard hebben vrouwen het er betrekkelijk goed, maar hun persoonlijke vrijheid en carrièremogelijkheden worden – vaker dan in andere landen met een gelijkaardig ontwikkelingsniveau – aan banden gelegd.

Een ranking op basis van het BBP per capita is niet in staat belangrijke aspecten van het dagelijkse leven te kwantificeren. De indexen van de Verenigde Naties (HDI, GDI en GEM) zijn daarom een waardevolle aanvulling. Hoewel deze ook een aantal tekortkomingen hebben, maakt een kritische analyse van deze resultaten een genuanceerder beeld van de realiteit mogelijk. Uit bovenstaande bespreking blijkt echter ook dat een dergelijke studie niet enkel gebaseerd mag zijn op de waarden van de indexen en de rangschikking van de landen zelf. In de media worden de resultaten van het jaarlijkse VN-rapport helaas te vaak geanalyseerd alsof het om de uitslag van een sportwedstrijd of de hitparade gaat. De echte verklaringskracht van dit rapport ligt echter zowel in de informatie die vervat zit in het globale cijfer, als in wat de verschillende samenstellende componenten ons kunnen vertellen. Het is dan ook belangrijk dat

	Qatar	Koeweit	VAE	Bahrein	Saoedi-Arabië	Oman
Levensverwachting bij geboorte (jaren)	75.0	77.3	78.3	75.2	72.2	75
♂	74.6	79.6	76.8	73.9	70.3	73.6
♀	75.8	75.7	81.0	77.0	74.6	76.6
Alfabetiseringsgraad (% boven 15 jaar)	89.0	93.3	88.7	86.5	82.9	81.4
♂	89.1	94.4	89.0	88.6	87.5	86.9
♀	88.6	91.0	87.8	83.6	76.3	73.5
Alfabetiseringsgraad (% boven 15 jaar)	77.7	74.9	59.9	86.1	76.0	67.1
♂	71	71	54	82	76	76
♀	79	85	68	90	76	67
Gecombineerde inschrijvingsgraad						
♂	37 774	36 403	33 555	29 796	25 678	23 880
♀	9 211	12 623	8 329	10 496	4 031	4 516
% ♀ parlamentszetels	0.0	3.1	22.5	13.8	0.0	7.8
% ♀ managers	8	-	8	-	31	9
% ♀ professionals en technische functies	24	-	25	-	6	33
Verhouding ♀ inkomen/♂ inkomen	0.24	0.35	0.25	0.35	0.16	0.19

Tabel 2: Overzicht van de waarden van de vijf Golfstaten voor verschillende variabelen. (bron: Human Development Report 2007/2008)

deze data steeds genuanceerd, kritisch en vrij van vooronderstellingen worden bestudeerd en geïnterpreteerd.

Heidi Hanssens (Heidi.Hanssens@Ugent.be) is BOF-bursaal aan de Universiteit Gent, departement Geografie. Ze is redacteur van AGORA. Dit artikel is gebaseerd op haar licentiaatsscriptie.

Literatuurselectie

Anand, S. & A.K. Sen (1994) Human Development Index: methodology and measurement. UNDP Occasional Paper 12.

Anand, S. & A.K. Sen (1995) Gender inequality in human development: theories and measurement. UNDP Occasional Paper 19.

Bardhan, K. & S. Klasen (1999) UNDP's gender-related Indices: a critical review. World Development 27, pp.985-1010.

Charmes, J. & S. Wieringa, S (2003) Measuring women's empowerment: an assessment of the Gender-related Development Index and the Gender Empowerment Measure. Journal of Human Development 4, pp.419-435.

De Clercq, M. (2002) Economie toegelicht. Antwerpen: Garant.

Dijkstra, G.A. & L.C. Hammer (2000) Measuring socio-economic gender inequality: toward an alternative to the UNDP Gender-Related Development Index. Feminist Economics 6, pp.41-75.

Hanssens, H. (2007) Studie en evaluatie van een aantal meetinstrumenten voor sociaal-economische ontwikkeling. Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van licentiaat in de Geografie, onder leiding van Prof. Dr. F. Witlox en Prof. Dr. Ir. L. D'Haese.

United Nations (2008) Human Development Report 2007/2008. New York: United Nations Development Programme. <hdr.undp.org> Laatst bezocht april 2008.

Tata, R.J. & R.R. Schultz (1988) World variation in human welfare: a new index of development status, annals of the Association of American Geographers 78, pp.580-593.

Beleving van prachtwijken

AUTEURS Nienke Visschers & Theo de Bruijn

FOTOGRAFIE Juriaan Simonis

Wijken staan momenteel in het middelpunt van de belangstelling. Uit onderzoek blijkt echter dat de beelden die beleidsmakers en bewoners van stedelijke vernieuwing hebben fors uiteenlopen. Meer samenspel tussen professionals en bewoners is noodzakelijk om het beleid voor 'prachtwijken' te laten slagen.

In juli 2007 presenteerde minister Ella Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk*, dat gericht is op veertig stadswijken. In deze wijken spelen uiteenlopende problemen, zoals hoge werkloosheid, gezondheidsproblemen, achterstallig onderhoud, gettovorming en criminaliteit. De doelstelling is om de wijken in acht tot tien jaar om te vormen tot vitale omgevingen waarin het prettig wonen is. Het *Actieplan* is zeker niet de eerste poging in die richting. Denk bijvoorbeeld aan het Grotestedenbeleid en het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV). Veel van de zogenaamde 'Vogelaarwijken' behoorden bovendien ook al tot de 56 wijken waarvoor haar voorganger Sybilla Dekker speciale aandacht had. Ondanks alle inspanningen blijkt onder andere uit recent onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau dat herstructurering slechts in beperkte mate een positief effect heeft op de leefbaarheid en veiligheid van wijken. Waar herstructurering effectief is, komt dat vooral doordat de bewonerssamenstelling van de buurt is veranderd. Sociaaleconomische problemen blijken niet eenvoudig op te lossen via een vooral fysiek georiënteerde wijkgerichte benadering. Partijen die aan de slag gaan met herstructurering neigen niettemin

nog steeds sterk naar investeren in 'het opknappen', 'meer uitstraling geven' en het aantrekken van 'andere mensen'. Er wordt daarbij te weinig uitgegaan van de bewoners en hun perspectieven op het wonen en hun woonomgeving. Het kabinet en de corporaties die nu investeren, zouden meer aansluiting moeten zoeken bij de mogelijkheden en kansen van bewoners. Centraal in dit artikel staat daarom de vraag hoe stedelijke vernieuwing de problemen in de Vogelaarwijken kan oplossen.

Beleving van stedelijke vernieuwing

De centrale doelstelling van stedelijke vernieuwing is te omschrijven als het creëren van een leefomgeving die aansluit bij de belevingswereld van bewoners. Het moet een omgeving worden die bewoners inspireert, maar die nadrukkelijk ook bestand is tegen het verstrijken van de tijd. Met de tijd kan immers de bevolkingssamenstelling veranderen en daarmee mogelijk ook de wensen van bewoners. Een duurzame aanpak vraagt daarom om een integrale visie, waarin zowel aan fysieke (ruimtelijke en ecologische), sociale als economische aspecten aandacht wordt geschonken en waarin bovendien plaats is voor participatie. Juist met het oog op de toekomst moet er in een herstructureringsopgave volop aandacht worden geschonken aan zaken als de energievoorziening, het gebruik van duurzame materialen, de mogelijkheden van waterretentie en het stimuleren van duurzame mobiliteit. Op kortere termijn gaat het echter vooral om het oplossen van problemen van bewoners.

Naar aanleiding van de nijpende, soms zelfs explosieve situatie heeft Pieter Winsemius in zijn korte tweede periode als minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) de noodklok geluid. In veel achterstandswijken wonen namelijk mensen met een opeenstapeling van problemen. Ze zijn bijvoorbeeld werkloos, soms door ziekte of gedragsproblemen, hebben daardoor schulden, leven ongezond en verkeren vaak in een sociaal isolement, omdat sociale contacten die men normaal gesproken via het werk opdoet, ontbreken. Zodoende ontstaat een voedingsbodem voor prostitutie, drugsgebruik en criminaliteit. Mensen met meer mogelijkheden ontvluchten de wijk, waardoor problemen en probleemsituaties onder de achterblijvers cumuleren.

In het verleden werden dit soort bewoners en hun problemen te vaak verplaatst naar andere wijken. Vogelaar legt daarentegen een sterke nadruk op de sociale opgave binnen de wijken. Dit suggereert vertrouwen dat het wel goed komt met stedelijke vernieuwing, maar is dat terecht? Is de formulering van een sociale dimensie in herstructureringsprojecten afdoende om problemen op te lossen? Is, met andere woorden, het belevingskader van beleidsmakers voldoende afgestemd op dat van de bewoners?

Verschillende brillen

Onlangs is er onderzoek verricht naar beleving van stedelijke vernieuwing, waarin zowel door de bril van de bewoners als door de bril van beleidsmakers werd gekeken. Er zijn gesprekken gevoerd met beleidsmakers, waaronder professionals van gemeenten, de woningcorporaties en Kenniscentrum stedelijke vernieuwing (KEI), en met bewoners van drie stedelijke vernieuwingswijken: Roombeek in

Problemen die bewoners in hun directe woonomgeving signaleren, moeten ook op dat schaalniveau worden opgelost. Den Haag, Schilderswijk.

Enschede, Malburgen in Arnhem en Keizerslanden in Deventer. Daarnaast werd literatuuronderzoek verricht. Hieruit zijn verschillende aspecten van beleving afgeleid: sociale cohesie, sociale stijging, identiteit, reputatie en identificatie, fysieke aspecten en ruimtelijke inrichting, leefstijlen, toekomstige ontwikkelingen, tijdgeest, tijdsordening, maatwerk, partijen en communicatie en planning. De beleidsmakers en bewoners hebben (open) vragen beantwoord over deze onderwerpen om het belang van elk van deze aspecten te achterhalen. Hieruit bleek dat sommige aspecten belangrijker worden geacht dan andere. Ook kwamen er verschillende invalshoeken voor de belevingsaspecten aan het licht.

Voor beleidsmakers is sociale cohesie – buurtbinding, samenleven en betrokkenheid – een belangrijk thema, en de mate waarin er in een buurt sociale cohesie is, hangt volgens hen samen met leefstijlen. Het leefstijlenprincipe blijkt voor professionals een methode om met de verschillende groepen mensen om te kunnen gaan. Sommigen zijn enthousiast, omdat het helpt om te bepalen wie er precies in de wijk woont en wie er in de toekomst zouden moeten gaan wonen. Andere beleidsmakers hechten belang aan uitsluiting en leefstijlen, omdat het verschillen in beleving kan verklaren.

Sociale cohesie kan daarnaast per buurt verschillen, ook binnen één wijk. De beleidsmakers zijn van mening dat sociale cohesie niet af te dwingen is, maar wel gestimuleerd kan worden. Er wordt gesproken over het creëren van randvoorwaarden, zodat mensen sociale contacten kunnen leggen. Beleidsmakers noemen daarbij verschillende sociale projecten en activiteiten die bedoeld zijn om de bewoners uit hun

isolement te halen.

Daarnaast zijn identiteit, reputatie en identificatie volgens beleidsmakers van belang voor de beleving van bewoners, al gaat het daarbij soms slechts om details. Men erkent dat reputatie moeilijk te beïnvloeden is, maar dat het desondanks belangrijk is dat er positief over een wijk wordt gesproken.

Gezien door de bril van de beleidsmakers zijn verder sociale stijging, in de zin van werkgelegenheid en onderwijs, en fysieke aspecten, zoals architectuur, openbare ruimte en de ligging van de woningen, van belang voor de beleving van de wijk. Ook legt men nadruk op de keuzemogelijkheid voor mensen om in de wijk te blijven wonen en daar eventueel hun eigen huis te bouwen. De tijdgeest speelt bovendien een rol van belang.

Maatwerk is vanuit het perspectief van de beleidsmakers een van de essentiële thema's. Hierbij moet gedacht worden aan aandacht voor het gebied en een aanzienlijke rol voor bewoners, lokale organisaties en de overheid.

Hoewel de meeste professionals weinig belang hechten aan tijdsordening, vinden zij (communicatie over) de planning van stedelijke vernieuwing wel heel belangrijk. Die moet helder zijn en de juiste verwachtingen scheppen. Wonen is een primaire levensbehoefte en daar mag niet mee gesold worden.

Bewoners noemen deels andere aspecten die van belang zijn voor de beleving. Contacten in de buurt zijn belangrijk: men wil weten wat er in de directe omgeving speelt en wil zijn burens kennen. Met 'samenleven' houdt men zich minder bezig. Ook de reputatie van de wijk vinden

bewoners niet zo belangrijk. Trots zijn op de wijk is niet nodig, zolang men er maar prettig woont. Het spreken over een 'probleemwijk' helpt daarbij niet. Aan fysieke aspecten, zoals de woning en een groene omgeving, wordt heel veel belang gehecht. Dit bepaalt of bewoners zich thuis voelen in de wijk. Ook de bevolkingssamenstelling, de ligging van de wijk en de voorzieningen zijn daarop van invloed. Tijdgeest en tijdsordening zijn daarentegen geen relevante thema's voor bewoners. Sociale stijging wel; niet voor zichzelf maar voor anderen. Tot slot willen bewoners graag in het vernieuwingsproces worden betrokken.

Uit het onderzoek kan worden opgemaakt dat de brillen waardoor beleidsmakers en bewoners naar stedelijke vernieuwing kijken, van elkaar verschillen. Zij spreken over andere thema's. Dit verschil komt vooral tot uitdrukking in het schaalniveau waarover men denkt. Bewoners beleven hun wijk op een veel lager schaalniveau dan professionals. Bewoners vinden hun straat belangrijk, terwijl beleidsmakers op het niveau van de wijk, de stad en zelfs de regio kijken. Ze denken dat ze voor de bewoners goede beslissingen nemen, maar door het verschil in oriëntatie maken ze in de ogen van de bewoners verkeerde keuzes. Uit het onderzoek blijkt dat beleidsmakers ervan overtuigd zijn dat ze door middel van participatie en inspraak volop rekening houden met bewoners, maar in werkelijkheid gaan de 'oplossingen' die door beleidsmakers worden aangereikt vaak voorbij aan de problemen die door bewoners worden ervaren.

Ieder z'n schaalniveau

Stedelijke vernieuwing wordt vooral vanuit de beleidstheorie aangepakt. Wellicht dat vanuit het perspectief van beleidsmakers de stedelijke vernieuwing effectief is (afgezet tegen bijvoorbeeld fysieke indicatoren), maar vanuit het perspectief van bewoners en op langere termijn zijn de resultaten bepaald niet onomstreden. Problemen van bewoners worden vaak verplaatst of ongemoeid gelaten in plaats van opgelost. Een belangrijke oorzaak voor het onvoldoende slagen van de stedelijke vernieuwing is met andere woorden het feit dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de beleving van bewoners. Terugkomend op onze centrale vraag moeten we constateren dat de gehanteerde aanpak niet garandeert dat problemen van 'prachtwijken' daadwerkelijk worden opgelost. Er ontbreekt namelijk een schakel

tussen de beleidsmakers en de bewoners. Onze aanbeveling is dat beleidsmakers het schaalniveau van bewoners loslaten en bewoners daar zelf over laten beslissen. Beleidsmakers hoeven slechts 'de piketpalen' uit te zetten.

Bij stedelijke vernieuwing klinkt vaak de roep om meer participatie, maar daar moet onze boodschap niet mee worden verward. Niet alles kan immers aan bewoners worden overgelaten. Zij redeneren vooral vanuit hun directe woonomgeving, maar er zijn ook problemen op verschillende hogere schaalniveaus die om een deskundige oplossing vragen. Een voorbeeld is de eerdergenoemde duurzaamheidsopgave. Ook al hechten bewoners niet aan verregaande energiebesparing of waterretentie, dat neemt niet weg dat overheden en corporaties de taak hebben om hier aandacht aan te schenken.

Beleidsmakers en bewoners hebben dus verschillende beelden wanneer het gaat over belevingsaspecten, doordat zij de werkelijkheid beschouwen vanuit verschillende schaalniveaus. Huffstadt et al. betoogden onlangs in *Schakelen door schalen* (2007) dat schakelen tussen schaalniveaus noodzakelijk is om de stedelijke vernieuwing succesvol te laten zijn. Dit pleidooi willen wij graag onderschrijven. Een praktijkvoorbeeld van deze werkwijze is de Deventer Wijkaanpak. Bewoners hebben daar zeggenschap over en budget voor oplossingen voor problemen die zij zelf in hun directe woonomgeving signaleren. Tegelijkertijd bewaken de gemeente en de corporaties hun eigen beleidsdoelstellingen. Dit samenspel en de balans tussen controleren en vrijlaten lijken een weg voor stedelijke vernieuwing die vruchtbaarder is dan de huidige praktijk in veel steden.

Nienke Visschers (n_visschers@hotmail.com) is planoloog en studeert nu Stadsgeografie aan de Universiteit Utrecht. Dit artikel is gebaseerd op haar afstudeeronderzoek. Theo de Bruijn is als lector Duurzame Leefomgeving verbonden aan Saxion Hogescholen (t.j.n.m.debruijn@saxion.nl). Op 17 april 2008 organiseerden Saxion Hogescholen en Woonbedrijf ieder1 een symposium over tijd en beleving in stedelijke vernieuwing. Meer informatie is te vinden op <www.plukstedelijkevernieuwing.nl>.

Literatuurselectie

- Bolt, G. & M. Torrance (2004) Sociale cohesie en stedelijke herstructurering. VHV-bulletin 31, 4, pp.10-13.
- Bruijn, T. de (2003) Samen werken aan duurzame ontwikkeling. Deventer.
- Huffstadt, M., M. Kiers & B. Boonstra (2007) Schakelen door schalen. Rotterdam: KEI.
- Visschers, N. (2007) Beleef mee(r). Over beleving in tijd bij stedelijke vernieuwing. Deventer.
- VROM-raad (2006) Stad en stijging. Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing. Den Haag.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) Vertrouwen in de buurt. Den Haag, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wittebrood, K. & T. van Dijk (2007) Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid. Den Haag: SCP.

Beleidsmakers	Bewoners
Buurtbinding, samenleven en betrokkenheid	Contact met de buurt en buren kennen
Sociale projecten en activiteiten	Prettig wonen
Creëren van randvoorwaarden voor sociale contacten	Fysieke aspecten, zoals woning en groen
Identiteit, reputatie en identificatie	Samenstelling van de wijk, ligging en voorzieningen
Positief geluid spreken over de wijk	Sociale stijging voor anderen
Sociale stijging	Betrokkenheid in vernieuwingsproces
Fysieke aspecten	
Tijdgeest	
Leefstijlen	
Maatwerk	

Amsterdam- Almere: kansen voor telewerken

AUTEURS Maikel Nouws, Marijn Pekaar & Dirk Teesink

FOTOGRAFIE Richard Smith

De mobiliteit in ons land neemt nog altijd toe en zorgt dagelijks voor lange files. Gelukkig staat de technologie niet stil. Om de mobiliteitsproblemen rond het woon-werkverkeer terug te dringen, werden de laatste decennia de mogelijkheden van telewerken verkend.

Er worden verschillende termen gebruikt voor het concept telewerken, zoals thuiswerken, mobiel werken, 'telecommuting' en vele andere omschrijvingen van werken op afstand. Een veel gebruikte definitie van telewerken is afkomstig van de Stichting Nederlands EwerkForum: "Telewerken is het flexibiliseren van werk naar plaats en tijd, waarbij gebruik wordt gemaakt van informatie- en communicatietechnologie." De Europese Commissie spreekt in dit verband van 'e-working'. Andere instellingen hebben het over 'business mobility' of 'remote connectivity'.

Voor- en nadelen

Telewerken heeft zoals elke werkvorm voor- en nadelen. In het rapport *Eindrapportage Telewerkpilot (2004)*, dat werd uitgebracht in het kader van het telewerkonderzoeksproject Domotion van TNO, worden verschillende voordelen genoemd. Allereerst bevordert het de doorstroming op de weg en draagt het bij aan het verminderen van de files. Daarnaast leidt telewerken tot een grotere tevredenheid onder medewerkers en verhoogt het de productiviteit. Telewerkers geven aan effectiever en efficiënter te werken. Een ander voordeel is de kostenreductie, met name via besparing op kantoorruimte en reiskosten. Ook maakt telewerken het mogelijk om werk en zorgtaken te combineren,

waardoor het kan bijdragen aan de arbeidsparticipatie.

In het rapport worden ook nadelige effecten van telewerken genoemd. Er is bijvoorbeeld een organisatieverandering nodig om telewerken mogelijk te maken. Werkgever en werknemer moeten leren op resultaat te sturen in plaats van op aanwezigheid. Daarnaast moeten organisaties kosten maken voor het realiseren en vergoeden van een breedband internetverbinding waarmee werknemers thuis toegang hebben tot hun bestanden en e-mail. Ook kan telewerken leiden tot een vermenging van werk en privé doordat werken buiten kantooruren laagdrempeliger wordt.

Uit het onderzoek van TNO blijkt dat slechts een klein percentage van de werknemers dat zou kunnen en willen telewerken dit ook daadwerkelijk doet. Belemmeringen zijn de onzekerheid en onwetendheid onder leidinggevenden en 'koudwatervrees' van werknemers. Ze zijn terughoudend om met telewerken te beginnen en zijn soms onzeker over het effect dat dit zal hebben op hun relaties met hun werkgever, collega's en familieleden. Ten slotte laat de thuissituatie telewerken vaak niet toe door het ontbreken van een rustige werkplek. Niettemin groeit het aantal telewerkers in Nederland toch in een rap tempo. Volgens gegevens van de Europese Unie kan 26 procent van de werkende bevolking in Nederland als telewerker worden aangeduid. Hiermee is Nederland koploper in Europa en laten we landen als Denemarken, Finland en Zweden achter ons. Toch kan het aantal telewerkers nog sterk groeien. Naar schatting heeft 44 procent van de werknemers een functie die geschikt is voor telewerken, en 31 procent geeft aan niet alleen te kunnen, maar ook te willen telewerken. In de sector financiële dienstverlening is de kloof tussen willen en doen het grootst. Bijna vijftig procent van de werknemers zegt te kunnen en willen telewerken, terwijl nog geen vijf procent het ook daadwerkelijk doet.

Amsterdam-Almere

Aangezien Nederland koploper is in het telewerken, is de 'dubbelstad' Amsterdam-Almere een goede testcase om na te gaan of telewerken de relatie tussen deze steden gezond houdt, dan wel versterkt. In 2006 presenteerden de gemeenten Amsterdam en Almere plannen om van Amsterdam en Almere één stad te maken. Momenteel ontwikkelt Atelier IJmeer 2030+ plannen voor een dergelijke dubbelstad. Er vertrekken veel huishoudens met middeninkomens uit het dure Amsterdam naar het goedkopere Almere, maar het grootste deel van de werkgelegenheid in de Noordvleugel van de Randstad blijft gevestigd in de omgeving van Amsterdam.

De huidige relatie tussen deze steden komt misschien wel het best tot uiting in de woon-werkbalans tussen Amsterdam en Almere. Uit cijfers

44 procent van de werknemers kan telewerken, 31 procent wil het graag en slechts weinigen doen het.

van Rijkswaterstaat blijkt dat dagelijks honderdduizend auto's de Hollandse Brug passeren. De meeste bestuurders zijn op weg om te gaan werken in Amsterdam of rijden terug naar hun huis in Almere. Uit dezelfde cijfers blijkt dat de fileproblematiek op de rijkswegen A6 en A9 grotendeels wordt veroorzaakt door bewoners van Almere die werken in Amsterdam. Met de groeiopgave voor 2030 van 60.000 woningen zal Almere zich nog meer gaan richten op de huisvesting van vele duizenden gezinnen, waarvan het merendeel zijn geld gaat verdienen in Amsterdam. Hierdoor zal de druk op het verkeersnetwerk nog groter worden. Om deze verkeersdruk te reduceren kan gekozen worden voor een vergroting van de verkeerscapaciteit of voor vermindering van het aantal woon-werkverplaatsingen. Door de toename van de beschikbaarheid van verschillende soorten technologie kan thuiswerken hier eventueel een rol in spelen en zo een sleutel tot succes vormen voor de nog te realiseren dubbelstad.

Geen files meer?

Uit onderzoek van telewerkdeskundige Vincent Kouwenhoven blijkt dat als 3,3 miljoen werknemers één dag per week thuiswerken, een half miljoen mensen later vertrekken naar hun werk en 25 procent van de vergaderingen via telefonische meetings plaatsvindt de files in Nederland zijn opgelost. Inderdaad, een droomscenario. Maar is het levensvatbaar?

Uit het onderzoek van TNO blijkt dat op dit moment al zes procent van de werknemers in de regio Amsterdam één dag per week thuis werkt (dit zijn ongeveer 60.000 telewerkers). Dit is zelfs nog een voorzichtige

schatting, vergeleken met soortgelijke onderzoeken van CBS/SCP (8,5 procent) en SIBIS (9 procent). Per dag betekent dit zesduizend verplaatsingen in de ochtend- en avondspits minder, waardoor er nu al door telewerken op sommige belangrijke verkeersknooppunten twintig procent minder vertraging is. Uit datzelfde onderzoek blijkt tevens dat telewerken in de regio Amsterdam niet veel onderdoet voor andere vormen van filebestrijding. Telewerken zorgt voor een capaciteitsvergroting op de snelwegen van een tot drie procent. Dynamische route-informatie, toeritdosering en een inhaalverbod voor vrachtwagens vergroten de vervoerscapaciteit met twee tot vijf procent. Deze geringe percentages kunnen de dagelijkse reistijd met minuten inkorten.

De gemeente Amsterdam heeft in samenwerking met TNO eind 2003

Het vierde themanummer van onze vorige jaargang, E-volutie, was gewijd aan de ruimtelijke implicaties van huidige en toekomstige toepassingen van ICT. Zie voor meer informatie <www.agoraweb.nl>.

een pilot telewerken afgerond. Gedurende de proefperiode heeft een aantal werknemers van de gemeente hun werk thuis uitgevoerd. Om dit mogelijk te maken, kregen zij een vergoeding voor ADSL internet en mobiele telefonie. De pilot werd zowel door de gemeente Amsterdam als door de werknemers als een succes ervaren. De ambtenaren waren

De files op de A6 en A9 worden grotendeels veroorzaakt door woon-werkverkeer tussen Almere en Amsterdam.

minder op kantoor, maar wel productiever, omdat ze thuis geconcentreerder konden werken. De gemeente Amsterdam heeft dan ook besloten om het telewerken structureel in te voeren.

Desondanks bleek bij deze pilot dat telewerken in dit geval slechts in geringe mate bijdraagt aan het verminderen van het fileprobleem. De werknemers van de gemeente Amsterdam wonen gemiddeld minder dan tien kilometer van hun werkplek. Hierdoor zijn de fiets en het openbaar vervoer ideale alternatieven voor de auto.

Telewerkkantoren

Een van de nadelen van telewerken is dat de sociale contacten op de werkvloer verloren gaan. Daarnaast kunnen veel mensen niet thuis werken door het ontbreken van een geschikte werkruimte. Telewerkkantoren, waar mensen van verschillende bedrijven terecht kunnen, is een oplossing voor beide problemen. Ze worden ondergebracht in multifunctionele wijkcentra, zodat werknemers in de nabijheid van hun woning kunnen werken en sociale (werk)contacten kunnen onderhouden. Deze kantoren zorgen op die manier ook voor een hogere bedrijvigheid in de wijk. Telewerkkantoren bieden een grote kans voor de nog te realiseren nieuwbouwwijken in Almere. Daarmee zou Almere naast woonstad ook een belangrijke huisvesting kunnen worden van telewerkplaatsen.

In 2005 sloot na een 2,5 jaar durende proefperiode het telewerkcentrum ING Almere zijn deuren. Het centrum bood 160 werkplekken aan mensen die in Almere wonen en buiten Almere werken. Gedurende de proefperiode was de gemiddelde bezetting beneden de vijftig procent. De belangrijkste oorzaak daarvoor bleek dat telewerkers liever thuis of op kantoor werkten. Toch heeft ING een vervolgonderzoek ingesteld om de mogelijkheid te bestuderen om haar werknemers in hun eigen omgeving te huisvesten. De Amsterdamse wethouder Vos ziet ook nog steeds toekomst in deze kantoren en wil voor de in Almere wonende Amsterdamse ambtenaren verschillende gebouwen beschikbaar stellen.

De toekomst voorspellen is moeilijk, maar Rijkswaterstaat erkent dat telewerken een rol kan spelen bij het slagen van de dubbelstad. Het concept biedt zoals aangegeven voordelen die de werkgevers door de toenemende mobiliteit en verkeersdruk niet meer kunnen negeren. De files blijven groeien, waardoor telewerken een steeds aantrekkelijker middel wordt om de kosten voor bedrijven te drukken. Hoewel het telewerken nu nog in zijn kinderschoenen staat, zal het de komende jaren vermoedelijk een steeds vanzelfsprekender deel gaan uitmaken van onze werkcultuur.

Het is bewezen dat telewerken nu al het verkeer reduceert, en de verwachtingen zijn dat dit effect door toekomstige maatregelen verder

versterkt zal worden. Het percentage werknemers dat thuis wil en kan werken, zal hierdoor waarschijnlijk nog verder toenemen. Onderzoeken en proefprojecten hebben aangetoond dat zowel werkgevers als werknemers baat hebben bij thuiswerken. Hierdoor zal de bijna stilstaande rij auto's, die dagelijks tussen Almere en Amsterdam voortkruipt, minder lang worden. Met het oog op de realisering en levensvatbaarheid van dubbelstad Amsterdam-Almere kan telewerken op een meer specifieke wijze een belangrijke rol spelen. Door de komst van telewerkkantoren in Almere kan het verlies van sociale contacten, wat als een belangrijk bezwaar tegen telewerken wordt aangevoerd, gedeeltelijk worden opvangen. Tegelijkertijd kunnen ze de ruimtelijke kwaliteit van Almere verbeteren, waardoor de stad een volwaardige partner in de dubbelstad kan zijn, waar gewoon én gewerkt kan worden.

Maikel Nouws (040254@nhtv.nl), Marijn Pekaar (042404@nhtv.nl) en Dirk Teesink (041585@nhtv.nl) zijn studenten Ruimtelijke Ordening en Planologie en Verkeerskunde aan de NHTV, internationale hogeschool Breda. Het schrijven van een artikel voor een vaktijdschrift was onderdeel van hun laatste studiejaar.

Literatuurselectie

(2006) Dubbelstad rond IJmeer. NRC Handelsblad, 278 juni 2006.

Algra, W. (2006) Naardermeer / Weer even vooruit. Trouw, 23 mei 2006.

Heres, J. (2004) Door telewerken beter bereikbaar. Delft: TNO.

Ligtenberg, L. (2005) Telewerkcentrum ING in Almere te huur aangeboden.

PropertyNL Magazine, 16, p.11.

Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2006) Supplement alternatieven- en variantennota planstudie Schiphol-Amsterdam-Almere. Den Haag: Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

Ponsioen, A., M. van Staden & J. Heres (2004) Eindrapportage Telewerkpilot. Bestuursdienst gemeente Amsterdam. Delft: TNO.

Schoemakers, I. (2004) Gemeente Amsterdam voert telewerken in. Binnenlands Bestuur, 10, p.17.

Steyaert, J. & J. de Haan (2007) Gewoon digitaal. Jaarboek ICT en samenleving 2007. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Stichting Nederlands EwerkForum (2008) EwerkForum. <www.telewerkforum.nl> Laatst bezocht april 2008.

Planning en het belang van context

AUTEUR Sander Lenferink

In het boek *Spatial planning systems of Britain and France* (2007) worden, zoals al uit de titel blijkt, de ruimtelijke ordeningssystemen van Frankrijk en Groot-Brittannië met elkaar vergeleken. Hiervoor geven Franse en Britse academici hun visie op verschillende deelaspecten van deze systemen, onder wie planoloog Philip Booth, die bekend is om zijn Brits-Franse vergelijkingen. Daarnaast wordt onder andere in de vorm van casestudies praktijkervaring ingebracht door mensen die werkzaam zijn in de ruimtelijke ordening. Deze grootschalig opgezette combinatie van onderzoek en praktijk – er zijn in totaal 26 auteurs bij de publicatie betrokken – leidt tot een boeiende dialoog.

De vergelijking wordt analytisch benaderd. Eerst wordt er een raamwerk geformuleerd waarbinnen de vergelijkende studie kan worden uitgevoerd. Dit is om te voorkomen dat de conclusies niet verder reiken dan het constateren van verschillen die toegeschreven kunnen worden aan de verschillen in maatschappelijke context van de onderzochte landen.

Daarna volgt de beschrijving van het onderzoek. Hierin komen problemen als sociale uitsluiting, werkloosheid, congestie en plattelands- en milieuproblematiek aan de orde. De vragen die daarbij als uitgangspunt dienen, is hoe het beleid en de toepassing ervan vorm krijgt in uiteenlopende juridische, administratieve en economische contexten en in hoeverre die context bepalend is voor het succes of falen.

Het is jammer dat de conclusies uiteindelijk toch niet veel verder gaan dan het vergelijken van de Britse en Franse praktijk en het benadrukken van de contextuele verschillen. Hoewel de context wel wordt uitgediept – bijvoorbeeld in de vorm van een hoofdstuk dat beide systemen vanuit Europees perspectief bekijkt – blijven de bevindingen niettemin steken in algemeenheden. Deze tekortkoming is echter inherent aan vergelijkende studies en moet de schrijvers daarom niet te zwaar worden aangerekend.

Een ander minpunt is het ontbreken van kwantitatieve data, wat wordt verantwoord met de constatering dat de systemen te verschillend zijn voor een kwantitatieve vergelijking. Deze verklaring is op zijn zachtst gezegd aan de magere kant.

Zoals al gezegd, is de vergelijking breed van opzet. Uiteenlopende aspecten, zoals het rechtssysteem, urbane en regionale planning, rurale planning, financiering, transport en publiek-private samenwerking worden gestructureerd en in aparte hoofdstukken behandeld. Helaas ontbreekt een hoofdstuk over het milieu en haar relatie met het ruimtelijk systeem. Vanuit de Nederlandse en Belgische context doet dit vreemd aan, omdat het milieu en de ruimtelijke ordening hier onlosmakelijk met elkaar verweven zijn. Voor Frankrijk en Groot-Brittan-

nië geldt dat minder, waardoor de keuze enigszins te begrijpen is, maar het milieu had desondanks een duidelijker plaats verdiend.

Er zijn twee processen die in het onderzoek uitgebreider aandacht krijgen: de effecten van urbane groei op kleine steden en publiek-private samenwerking bij ontwikkelingsprojecten. De auteurs concluderen dat Groot-Brittannië een zwak planningssysteem heeft, zeker wanneer de middelen die de overheid beschikbaar heeft voor de beleidsuitvoering vergeleken worden met die van andere Europese landen. Dit leidt tot een sterkere focus op private betrokkenheid. Frankrijk heeft meer ervaring met internationale planning, bijvoorbeeld in samenwerking met België en Spanje, en kan daardoor beter met de groeiende invloed van de Europese Unie omgaan. Daarnaast is Frankrijk doortastender in het aanpakken van onderontwikkelde urbane gebieden. Franse planning belooft niet alleen actie, het bezit ook de kracht om projecten tot uitvoering te brengen. In Groot-Brittannië, met uitzondering van Londen, is er sprake van zogenaamd 'micromanagement vanaf kernen': een onbevredigende aanpak, die een integrale visie en de noodzakelijke machtsmiddelen ontbeert.

De uitgebreide aandacht voor deze twee processen is, zeker gezien het ambitieuze doel van de studie, moeilijk te rechtvaardigen. De sterke nadruk op slechts twee ontwikkelingen past, hoe interessant ook, niet binnen het doel Groot-Brittannië en Frankrijk in brede zin met elkaar te vergelijken. Anderzijds behoedt deze aanpak de onderzoekers ervoor zich louter te beperken tot algemeenheden.

Dit boek geeft al met al een prachtig gedetailleerd overzicht van zowel het beleid als de praktijk van de ruimtelijke ordening in beide landen. Alleen al daarom is het zeker de moeite van het lezen waard. Tijdens het lezen ben je constant geneigd om de vergelijking door te trekken naar de Nederlandse en Belgische context. Een groter opgezette studie ligt met andere woorden voor de hand, al moet daarbij worden opgemerkt dat de meerwaarde van het een op een vergelijken van twee landen dan natuurlijk verdwijnt.

Booth, P., M. Breuillard, C. Fraser & D. Paris (eds) (2007) *Spatial planning systems of Britain and France: a comparative analysis*. Londen: Routledge. ISBN 9780415429511.

Democratisering door modernisering?

AUTEUR Heidi Hanssens

Het is een veelbeleden en vaak besproken thema: de veronderstelde relatie tussen sociaaleconomische ontwikkeling en de uitkristallisering van een democratie. Het is een moeilijk en beladen onderwerp vol verleidelijke elementen en dubbele bodems. In zijn masterthesis *Democratisering door modernisering? De moderniseringstheorie herzien, over factoren voor een democratie* (2007) tracht Pier Wiebe Rienstra hier met behulp van een statistische analyse een uitspraak over te doen.

De opbouw van zijn werk is eenduidig en samenhangend. In de inleiding geeft hij een duidelijk afgebakende omschrijving van de

Het is erg verleidelijk om te concluderen wat intuïtief al verwacht wordt.

doelstelling en probleemstellingen die de basis van zijn onderzoek vormen. Vervolgens schetst hij in grote lijnen een overzicht van de bestaande literatuur over dit thema en daarin maakt hij een onderscheid tussen unilineaire en multilineaire ontwikkelingsmodellen. Hoewel het absoluut een verdienste is dat Rienstra zichzelf niet verliest in een schijnbaar oneindig aantal theorieën en modellen, is het ontbreken van de afhankelijkheidstheorie in dit overzicht een gemis. Dat is namelijk de belangrijkste kritiek op de moderniseringstheorie: het uitgangspunt van zijn scriptie.

Na het theoretische kader wordt de toegepaste methodologie besproken. Het is duidelijk dat zorgvuldig werd nagedacht over de keuze van de variabelen, indicatoren en gebruikte bronnen. Ook de beslissing om geen correlatieanalyse toe te passen, kan moeilijk bekritiseerd worden. De vraag is of de methodologie die wél gebruikt wordt als een volwaardige (beschrijvende) statistische analyse beschouwd kan worden. Uiteindelijk houdt deze namelijk niet veel meer in dan het in klassen onderverdelen van waarnemingen en het per klasse berekenen van een aantal eenvoudige verhoudingen.

Groter is echter het probleem dat de auteur in de verleidelijke val van foutieve besluitrekking verstrikt lijkt te raken, ondanks zijn herhaaldelijk aangegeven voorbehouden. De doelstelling van zijn verkennende onderzoek is om met een eenvoudige analyse van bestaande data inzicht te krijgen in de processen die de ontwikkeling van een democratie mogelijk bevorderen. Daartoe formuleert hij drie leidende hypothesen die erop neer komen dat er een positieve relatie wordt verondersteld tussen sociaaleconomische ontwikkeling, industriële ontwikkeling en kennisontwikkeling enerzijds en de ontwikkeling van een democratie

anderzijds. Deze hypothesen zijn vooral gebaseerd op de inzichten van de – intussen achterhaalde – moderniseringstheorie, die deze drie ontwikkelingen als belangrijke maatschappelijke processen in de ontplooiing van een democratie aanwijst.

“De hypothesen zijn nauw geformuleerd,” schrijft Rienstra in zijn samenvatting, “alleen de invloed van de sociaaleconomische, industriële en kennisontwikkeling van een land op de ontwikkeling van een democratie in dat land wordt onderzocht.” En: “[De positieve relatie] is ook de relatie die in dit verkennend onderzoek wordt onderzocht (...). Er wordt dus uitdrukkelijk niet onderzocht of deze relatie ook oorzakelijk is of niet.”

Er bestaat duidelijk een discrepantie tussen de conclusies die überhaupt uit de analyse getrokken mogen worden en wat de auteur wenst aan te tonen. Zoals hij zelf correct aangeeft, is het op basis van de uitgevoerde analyse niet geoorloofd uitspraken te doen over oorzakelijke verbanden tussen veranderingen in de sociaaleconomische variabelen en de ontwikkeling van een democratie. Er kan hoogstens gesteld worden dat een toename van beide waarden blijkbaar samengaat. Zonder correlatieanalyse kan echter zelfs niet aangetoond worden of dit ‘toevallig’ samengaan statistisch significant is, laat staan dat er een uitspraak gedaan kan worden over de interactie tussen de ene variabele en de andere (lees: over de veronderstelde positieve invloed). Toch schemert deze aanname duidelijk door in de manier waarop de conclusie uiteindelijk geformuleerd wordt: “In het algemeen lijken zowel sociaaleconomische, als industriële als ook kennisontwikkeling in ieder geval bij te dragen aan het in stand houden van een democratische staatsvorm (...).”

Hoewel het dus erg verleidelijk is om te concluderen dat de resultaten van deze wiskundige analyse bewijzen wat intuïtief verwacht wordt, namelijk dat de modernisering van een maatschappij de ontwikkeling van een democratie bevordert of op zijn minst in stand houdt, is dat op basis van het uitgevoerde onderzoek onterecht. Dit doet echter geen afbreuk aan het feit dat de opbouw van de scriptie uitstekend is, de gekozen lay-out en de eenvoudige, maar duidelijke figuren deze overzichtelijkheid nog verder ondersteunen en het taalgebruik en de keuze van de bronnen getuigen van een objectieve wetenschappelijke houding.

Pier Wiebe Rienstra (2007) *Democratisering door modernisering? De moderniseringstheorie herzien, over factoren voor een democratie*. Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Environmental & Infrastructure Planning.

AGORA - Tijdschrift voor sociaal-ruimtelijke vraagstukken
2008 - 2 - jaargang 24
een uitgave van de Stichting Tijdschrift AGORA - verschijnt vijf keer per jaar

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Faculteit Geowetenschappen
Universiteit Utrecht
Postbus 80.115
3508 TC Utrecht
[e] agora@geo.uu.nl
[i] www.agoraweb.nl
[postbanknummer] 61 65 799

REDACTIE

Jesper van Loon (hoofdredactie), Marloes Wevers (eindredactie), Tina Kelder (penningmeester), Fieke van Leest (penningmeester), Veronique van Acker, Raffael Argioli, David Bassens, Lomme Devriendt, Mirjam Fokkema, Wouter van Gent, Rogier van der Groep, Heidi Hanssens, Christien Klaufus, Bas van Leeuwen, Sander Lenferink, Ilse van Liempt, Martijn van der Linden, Tineke Lupi, Bruno Meeus, Femke Meijer, Sarah Meys, Leeke Reinders, Yvonne Rijpers, Nick Schuermans, Casper Stelling, Martin Zebracki.

REDACTIEADVIEZEN

Justin Beaumont, Marco Bontje, Ben Derudder, Steven Kromhout, Maarten Loomans, Filip De Maesschalck, Ben de Pater, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Maarten Mieras en Jeroen Sikma

DRUK

A-D Druk bv - Zeist

ABONNEMENTEN (per jaar)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€47,50
Studenten	€17,50
Overigen	€25,00
KNAG-leden krijgen een korting van	€5,00

Alle studenten Sociale Geografie & Planologie aan de Universiteit van Amsterdam en de Katholieke Universiteit Leuven, en alle eerstejaars bachelors van de Universiteit Utrecht en de Rijksuniversiteit Groningen krijgen via hun instituut een exemplaar. Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd vóór 1 december van het lopende jaar.

ARTIKELLEN

Artikelen, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaal-ruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn bij de redactie beschikbaar. Artikelen overnemen is toegestaan met toestemming van auteurs en bronvermelding.

ADVERTENTIES/SCRIPTIES

Informatie via agora@geo.uu.nl

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van de Faculteit Geowetenschappen (UU), het C.M.Kaninsituut (UvA), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (RUG) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

© 2008 Stichting Tijdschrift AGORA ISSN 1380-6319

Het volgende nummer

Langs de A10 ten zuiden van Amsterdam wordt gewerkt aan de Zuidas, naar verluidt dé toekomstige toplocatie van Nederland. Zowel de voorgenomen bebouwing als de ambities zijn voor Amsterdamse begrippen ongekend hoog. Tot 2032 is een vervijfvoudiging van het bestaande vloeroppervlak gepland, zo'n 2,7 miljoen vierkante meter. De enorme investeringen in infrastructuur en onroerend goed zijn verre van een uitsluitend Amsterdamse aangelegenheid. Wereldwijd zijn steden meer en meer verwickeld in een logica van onderlinge concurrentie en steken ze elkaar naar de kroon met ambitieuze bouwplannen.

Er is steeds meer kritiek te horen over dit soort megaprojecten: de grootte van de projecten resulteert in evenredig grote risico's. Veel projecten worden geplaagd door tegenvallende opbrengsten en kostenoverschrijdingen en trekken een onverwacht zware wissel op publieke gelden. Hoewel de verantwoordelijke Amsterdamse wethouder stelt dat de risico's 'theoretisch' zijn, verloopt het project verre van vlekkeloos. Allereerst door de overname van de ABN AMRO, de belangrijkste private partner van de gemeente. Verder zijn er problemen met vastgoedfraude en de terugtrekking van Joop van den Ende. En dan trekt de financiële dienstverlening, de belangrijkste doelgroep, ook nog uit Amsterdam weg. Al met al is de bouw van de Zuidas verre van een gelopen race.

Dit jaar gaat de besluitvorming een doorslaggevende fase in, terwijl de discussie over de nut en noodzaak van het project nauwelijks heeft plaatsgevonden. Het volgende themanummer van AGORA probeert dit hiaat te vullen.

(Foto Rijk van Kooy)

AD-DRUK-advertentie